

Palemono mitas Žemaitijoje: XVIII a. antra pusė – XX a. pradžia

K Ė S T U T I S G U D M A N T A S

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
<https://ror.org/05ogfgn67>
k.gudmantas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0571-8359>

ANOTACIJA. Straipsnis skiriamas Palemono mito recepcijai Žemaitijoje nuo *Palemono kalno* pirmojo paminėjimo Seredžiaus bažnyčios inventoriuje (1779) iki Mečislavo Davainio-Silvestraičio poemos „Palemonas ir Giržduta“ (1901). Straipsnyje aptariama mito recepcija Žemaitijos „literatų“ tekstuose, kalendoriuose, bajorų Gimbutų genealogijoje, XIX a. pabaigoje užrašytame folklоре. Išsamiau analizuojamas pavadinimo *Palemono kalnas* diegimas kolektyvinėje (kultūrinėje) žemaičių (ir ne tik jų) atmintyje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Palemonas; mitas; Žemaitija; recepcija; topografija.

Apie Palemono mito recepciją Žemaitijoje¹ rašyta palyginti nedaug. Ši tema trumpai aptarta Vinco Maciūno monografijoje apie XIX a. pirmos pusės žemaičių bajorų lituanistinį sąjūdį², Reginos Mikšytės knygoje apie poetą

¹ Straipsnyje turimas galvoje istorinis Žemaitijos regionas (buv. Žemaičių Kunigaikštystė). Plačiau apie žemaitiškumo sampratą ir jos kaitą žr. Petras Kalnius, *Žemaičiai. XX a. – XXI a. pradžia*, Vilnius: Mintis, 2012. Pirminės šio straipsnio tezės buvo pristatytos pranešime, perskaitytame 2024 m. rugsėjo 20–21 d. Plungėje vykusioje mokslinėje konferencijoje „Žemaitija paženklintos asmenybės: nuo kūrėjų iki legendinių herojų“.

² Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje. Susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautotyra*, (atspaudas iš *Darbų ir dienų* VIII tomo), Kaunas, 1939, p. 54, 108, 110, 112, 214, 283.

Received: 29/09/2025. **Accepted:** 18/12/2025.

Copyright © 2025 Kęstutis Gudmantas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Silvestrą Valiūną³, Vidos Girininkienės straipsnyje, skirtame pirmiesiems *Palemono kalno* Seredžiuje paminėjimams⁴, sporadiškai dar viename kitame darbe⁵.

Tad mūsų straipsnis tik iš dalies bus sintetinė apžvalga; jo pagrindą sudaro mažiau žinomų ar visai netirtų šaltinių pristatymas. Straipsnio pavadinimas sąlyginis, mat kai kurie žemaičiai apie Palemoną rašė gyvendami svetur (antai Simonas Daukantas – Rygoje ir Peterburge, nors ir Žemaitijoje, o Maironis – Peterburge), tačiau žemaitiškasis Palemono mito aspektas daugeliui iš jų, kaip matysime, buvo svarbus.

Chronologinius straipsnio rėmus padiktavo šaltiniai, nes iki XVIII a. antros pusės fiksuojami tik pavieniai mito recepcijos atvejai, o tarp jų sunku išvelti tęstinumą⁶. Tačiau pradėkime nuo pradžių.

MOTIEJAUS STRIJKOVSKIO ROM(N)OVĖ IR PALEMONO KALNO ATRADIMAS

Pasak XVI a. Lietuvos metraščiuose užrašyto romėniškojo lietuvių kilmės mito, Romos kunigaikštis Palemonas su 500 Romos kilmingųjų pirmiausia atvyko į Žemaitiją; romėnai čia prie upių – Nemuno, Jūros, Dubysos ir Nevėžio – apsigyveno ir pasidaugino (plg. Pr 9), ir pasivadino žemaičiais. Palemonas susilaukė trijų sūnų: Barkaus, Kuno ir Spėros; Barkus įkūrė Jurbarką, o Kunas – Kauną. Paskui Barkus ir Spėra miršta, Kuno sūnus Ginbutas ima

³ Regina Mikšytė, *Silvestras Valiūnas*, Vilnius: Vaga, 1978, p. 61–62, 66 ir toliau.

⁴ Vida Girininkienė, „Palemono kalno pavadinimas XVIII a. antrosios pusės – XIX a. pradžios dokumentuose“, in: *Seredžius, (Lietuvos valsčiai, t. 9)*, Vilnius: Versmė, 2003, p. 609–610.

⁵ Žr. tolesnes nuorodas.

⁶ Antai Palemonui ir jo palydovams skirtas rankraštis (veikiausiai XVII a.) žemaičių bajoro įrašas Martyno Bielskio kronikos 1564 m. leidimo egzemplioriuje, šiuo metu saugomame Vilniaus universiteto bibliotekoje (Kęstutis Gudmantas, „Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio ‘Viso pasaulio kronikoje’“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir rašties tradicijos, (Bibliotheca Archivi Lithuanici, t. 7)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 39). Palemonas taip pat minimas XVII a. pab. Kražių jėzuitų kolegijos studentų tekstuose, žr. *1695 metų Kražių rankraštis, arba Metinis retorinės meditacijos derlius = Manuscriptum Crosense Anni 1695, sive Fructus horni meditationis rhetoricae*, parengė / ediderunt Živilė Nedzinskaitė, Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, [2020], p. 73, 139.

viešpatauti Jurbarkę, Kaunę „ir visoje Žemaičių žemėje“, kitas sūnus Kernius – Užnerio žemėje; jis ir sugalvoja vardą Lietuvai, o „Lietuva pradėjo plėstis nuo žemaičių“⁷. Dar galima paminėti, kad Viduriniojo sąvado metraščiai Palemono atvykimą datavo imperatoriaus Nerono laikais, o Plačiojo sąvado metraščiai – hunų vado Atilos.

Legendinę istoriją toliau plėtojo ir savaip interpretavo Motiejus Strijkovskis (mums pirmiausia rūpi Karaliaučiuje 1582 m. išėjusi *Kronika*, kadangi *Nesvyžiaus rankraštis* publikuotas tik 1978-aisiais). Svarbu, kad Strijkovskis išplečia topografiją – metraščių naratyvą papildė Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronikos* informacija:

[...] pasiekė Dubysos upės žiotis, kur ji įteka į Nemuną, o ten, išvydę patrauklią vietovę, plytinčius gražius laukus ir žaliais ąžuolynais apaugusias kalvas virš upių krantų, smaginosi medžiodami įvairius žvėris, kurių anais laikais Žemaitijos miškuose buvo gausybė, ir, kaip gimtosios Romos atminimo ženklą, įkūrė prie Nemuno miestą, pavadinimu *Roma nova* – Naujoji Roma, kurį vėliau jų palikuonys vadino Romnove ir Romove; jį, kaip liudija Petras Dusburgietis [savo] Prūsijos istorijoje, kryžiuočiai sudegino 1295 metais.⁸

Čia Strijkovskis, be abejo, klysta: Petras Dusburgietis mini Romainius. Vėliau šitaip jau teigs ir pats Strijkovskis (citavome jo *Kronikos* III knygą; dar kartą apie tai Strijkovskis rašys IV ir VII knygoje, o IV net cituos lotynišką Dusburgiečio tekstą, tiesa, su savo intarpu apie Romovę⁹).

Į šią painiavą pirmasis iš žemaičių dėmesį atkreips Simonas Stanevičius, nurodydamas, kad Romainiai yra prie Nevėžio; tiesa, arti Nemuno ir Dubysos esąs kaimas *Romanow*, „[t]ačiau negalima žinoti ar tas kaimas buvo šventa

⁷ Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis, parengė Kęstutis Gudmantas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 150–157, 288–292.

⁸ Motiejus Strijkovskis, *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos Kronika*, iš lenkų, lotynų, rusėnų kalbų vertė ir parengė Eglė Patiejūnienė, bendradarbiaujant Kęstučiui Gudmantui ir kitiems, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 156.

⁹ Motiejus Strijkovskis, *op. cit.*, p. 222, 346–347; plg. Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae Prussiae*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Jaroslaus Wenta et Slavomirus Wyszomirski, (*Monumenta Poloniae Historica*, nova series, t. XIII), Cracoviae: sumptibus Academiae Scientiarum et Litterarum Polonae, 2007, p. 212. Strijkovskis, cituodamas šaltinius, neretai įterpia papildomus žodžius ar net ištisas frazes.

vieta“¹⁰. Deja, Stanevičiaus *Lietuvių mitologijos aiškinimas* (datuojamas 1838 m.) liks rankraštyje. Pridursime, kad *Romanow* (arba Ramonų, kitaip Papiškių) kaimo pavadinimas iki šiol kursto menčiau su istorijos šaltiniais ir jų tyrimo metodika susipažinusių asmenų vaizduotę; kaimas išties yra prie Nemuno, tačiau nuo Dubysos nutolęs apie 5 kilometrus. (Dar, anot Strijkovskio, romėnai įkuria Ariogalą – „istorikas ir poetas“ pateikia lotynišką *Ariogalos* etimologiją¹¹, bet tai mums jau ne tiek svarbu.)

Strijkovskio klaida apie Romovę prie Dubysos įsitvirtins istoriniame Lietuvos pasakojime – ir čia turbūt labiausiai turime „dėkoti“ Albertui Vijūkui-Kojalavičiui¹². Anot Pranciškaus Paprockio, parengusio Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* santrauką, atplaukęs Nemunu Palemonas „apsigyveno prie Dubysos“¹³. Strijkovskio klaida turės įdomių pasekmių: Seredžiuje XVIII a. atsiranda *Palemono kalnas* (*góra Palemonska*, šiuo vardu vadinamas vietos piliakalnis). Pirmasis paminėjimas – 1779 m. Seredžiaus bažnyčios inventoriuje¹⁴. Paskui, jau XIX a. pradžioje (1814), Seredžiuje minima ir *Palemono gatvė*, t. y. gatvė, kryptanti į kalno (piliakalnio) pusę. (Šiuos faktus surado ir paskelbė Girininkienė bei Povilas Spurgevičius¹⁵.)

¹⁰ Apie Romėnų, arba Romainius (*Romene; Rominie, lub Romajnie*), Stanevičius rašė *Lietuvių mitologijos aiškinime* (pilna antraštė orig. k.: *Wyjaśnienie Mythologii Litewskiej zawartej w dziełach Hartknocha, Strykowskięgo, Łasickiego, tudzież w słownikach litewskich Szyrwida, Ruhiga i Mielckiego. Przez Szymona Staniewicza Kolleg: Sekretarza*), in: Simonas Stanevičius, *Raštai. Fotografuotinis leidimas*, sudarytojai Jurgis Lebedys ir Juozapas Girdzijskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 471–476, 913–914; dėl rankraščio datavimo 1838 m. žr. *ibid.*, p. 995.

¹¹ *Erranscola, id est Errantium Colonia* – „Eranskola, tai yra Klajūnų kolonija“.

¹² Albertvs Wiivk Koialowicz, *Historiae Litvanae Pars prior [...]*, Dantisci: svmptibvs Georgii Försteri, Bibliopolae S. R. M., 1650, p. 32; Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, [iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas], įvadą ir paaišk. parašė Juozas Jurginis, Vilnius: Vaga, 1988, p. 60.

¹³ [Franciszek Paprocki], *Domowe wiadomości o Wielkim Xięstwie Litewskim. Z przyłączeniem Historyi Tegoż Narodu. Przedrukowane*, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. i Rzeczy Pospolitey Akademickiey Societatis JESU, 1771, p. 13.

¹⁴ „Na Placu pod gorą Pallamonską mieszka Jan Popplowski Szewc“ („Sklype Palemono kalno papėdėje gyvena batsiuovs Jonas Poplovskis“, *Seredžiaus bažnyčios 1779 m. inventorius*, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 404, l. 7r.); Vida Girininkienė, „Palemono kalno pavadinimas XVIII a. antrosios pusės – XIX a. pradžios dokumentuose“, p. 609–610 (1779 m. inventorius originalo k. cituojamas ne visai tiksliai).

¹⁵ Vida Girininkienė, *op. cit.*; Povilas Spurgevičius, „Seredžiaus dvaras ir miestelis XIX amžiuje“, in: *Seredžius*, p. 380–381.

Įdomu, kad pirmas Palemono kalno paminėjimas chronologiškai dera su Strijkovskio *Kronikos* perleidimu, kuriuo 1766 m. Varšuvoje rūpinosi Pranciškus Bohomolecas SJ¹⁶. Gal tai tik sutapimas, tačiau esama liudijimų, kad Strijkovskio *Kronikos* pirmasis, 1582-ųjų, leidimas XVIII a. buvo sunkiai prieinamas, laikytas raritetu¹⁷. Tačiau turbūt dar svarbiau, kad 1775–1779 m. Seredžiaus klebonas buvo iškilus dvasininkas, eksjėzuitas Mikalojus Velička (Mikołaj Wieliczko, 1724–1793, retorikos ir istorijos profesorius Vilniaus akademijoje 1759–1760¹⁸).

Datavimui XVIII a. antrąją pusę prieštarautų Dionizo Poškos (1764–1830) tvirtinimas, kad esą

visa aplinkinė visuomenė, ne tik protingesnioji ir šviesesnioji, bet ir prastuomenė, iki paskutinio mužikėlio, nuo seniausių amžių tevadina ne kitaip, kaip tik Palemono kalnu, – tai yra kitados buvusi jo gyventuvė ir kapas. Tėvai vaikams, seneliai vaikaičiams su pagarba rodo tą vietą, kame guli to didžio vyro palaikai, ir su pasigėrėjimu pasakoja, kad jo čia tikrai gyventa.¹⁹

¹⁶ *Zbiór dziejopisow polskich we czterech tomach zawarty*, t. 2: *Kronika Macieja Strykowskiiego. Niegdyś w Krolewcu drukowana teraz znowu z przydaniem historyi panstwa rossyjskiego przedrukowana*, Warszawa: w drukarni I. K. Mci y Rzeczypospolitej u XX. Societatis Jesu, 1766; imtinias domėn ir Paprockio santraukos pasirodymas Vilniuje 1760 (I leid., kiti – 1763, 1771 ir 1775).

¹⁷ Žr., pvz., Naugarduko vaivados Juozapo Aleksandro Jablonovskio, finansiškai rėmusio 1766 m. leidimą, liudijimą: Jarosław Kurkowski, „Dyskusja J. A. Jabłonowskiego z J. A. Załuskim o wartości i zadaniach polskiej historiografii“, in: *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*, 1999, t. 8, Nr. 1 (15), p. 49.

¹⁸ Apie jį žr.: Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 54; Ludwik Piechnik SJ, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. IV: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*, Rzym: apud „Institutum Historicum Societatis Jesu“, 1990, p. 44, 46, 161; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004, p. 734; Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, 2018, p. 681–682; Liudas Jovaiša, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, Nr. 44, p. 109, 113–118, 121, 123, 125–128, 144–146, 148; Idem, „Buvę jėzuitai Žemaičių vyskupijos parapijose ir bažnytinėse institucijose po 1773 m.“, in: *Historia est lux veritatis. Amžininkų pasakojimai apie krikščionybę, Žemaitiją ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sudarytojas Marius Ščavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2024, p. 176 ir kt. (tik šiame straipsnyje nurodytas Veličkos klebonavimas Seredžiuje).

¹⁹ Dionizas Poška, *Raštai*, surinko Vincas Laurynaitis, tekstą paruošė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 323, taip pat plg. p. 424–425, 452–453.

Tačiau „seniausi amžiai“ – ganėtinai reliatyvi sąvoka²⁰, o ir pats Poška aki-vaizdžiai perspaudžia retoriškai tvirtindamas, kad Seredžiaus piliakalnis esą visuotinai vadintas Palemono kalnu (žr. vėlesnius Mykolo Balinskio ir kitų liudijimus – jie pateikiami šio straipsnio pabaigoje; beje, analogiškai tendencingai Poška rašo apie Veliuonoje stūksantį *Piliakalnį-Gedimino kalną*²¹). Bet kuriuo atveju toks pavadinimas galėjo atsirasti tik jau pasirodžius Strijkovskio *Kronikai* (1582), tačiau, matyt, ne iškart. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinį pasakojimą jos visuomenė įsisavino ir į kraštovaizdį perkėlė veikiausiai palengva, keletu etapų. Žinoma, didžiausias šuolis įvyksta XIX a., romantizmo epochoje, kai valstybė jau sunaikinta. Iš dalies tai, matyt, aiškintina kompensacine reakcija²².

Panašūs procesai vyko Lenkijoje. Puikiai dokumentuotas Lenkijos valstybingumo simbolio – Vavelio kalvos – atvejis, kai buvo rengiamos savotiškos tautinės „piligriminės“ kelionės į Vavelį, pradedant Tado Kosciuškos 1794 m. organizuotą lenkų valstiečiams²³. Šitaip vykdyta besimezgančios modernios lenkų tautos edukacija. Analogiškų tikslų lietuvių tautos atžvilgiu turėjęs Poška²⁴. O ir jo Baublys veikiausiai buvo įkvėptas Izabelės Čartoriskos Pulavų dvare 1798–1801 m. pastatytos „Sibilės šventyklos“, privataus muziejaus, turėjusio ugdyti lenkų tautos istorinę sąmonę²⁵.

²⁰ Ar nebus šiuo atveju turima galvoje (t. y. netiksliai interpretuojama) Strijkovskio *Kronika*, kurioje *Palemono kalnas* iš tiesų nėra paminėtas? Plg. analogišką Ignaco Bušinskio klaidą, pakartotą Jono Basanavičiaus: [Ignacy Buszyński], *Dubissa główna rzeka w dawném Księstwie Żmudzkiem, dziś w gubernji Kowieńskiej*, opisana przez I. B., Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1871, p. 59; J. Bs. [Jonas Basanavičius], [redakcinis priedas-komentaras prie *Auszroje* išspausdintos Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“], in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 61.

²¹ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 422–423.

²² Plg. Brigita Speičytė, „Kraštovaizdis ir erdvinė vaizduotė XIX amžiaus vidurio Lietuvoje“, in: *Metmenys*, 2000, Nr. 79, p. 122.

²³ Anna Grochowska, *Święte Wzgórze? Wawel w literaturze, sztuce i kulturze polskiej w latach 1795–1918*, Kraków: Wydawnictwo Libron, 2022, p. 142.

²⁴ Dionizas Poška, „Kaimiečio artojo mąstymai apie lietuvių ir žemaičių tautos istoriją ir jos kalbą (*Rozmyślanie wieśniaka rolnika. – O historyi narodu litewskiego i żmudzkiego, oraz o jego języku*)“, in: Idem, *Raštai*, p. 328–329; Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 40.

²⁵ Grzegorz Błaszczyk, *Żmudź w historiografii od XIX do początku XXI wieku*, t. I, Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNC, 2025, p. 30; apie minėtą „šventyklą“ žr.: Zdzisław Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich: Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków: Fundacja Książąt Czartoryskich, 2009, p. 23–122 ir kt.; Tomasz F. de Rosset, „By skreślić historię naszych

Tačiau grįžkime prie Žemaitijos panemunės. Kunigai ir dvarininkai buvo provincijos šviesuomenė, išsilavinę asmenys. Seredžiaus bažnyčia tuo metu priklausė Veliuonos dekanatui²⁶. Šalia Veliuona (9 km į vakarus nuo Seredžiaus), jos klebonijoje XVIII a. pabaigoje sukurtas įspūdingas falsifikatas – Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio „Žygimanto Barzdotojo“ 1443 m. Veliuonai neva suteikta Magdeburgo teisių privilegija; falsifikato autorius veikiausiai buvo kitas eksjėzuitas, Veliuonoje klebonavęs Zenonas Hłaska (Zenon Hłasko, 1745–1798), akivaizdu, susipažinęs su Lenkijos kronikomis. Išliko ir jo pamokslas, skirtas Žemaičių vyskupo Stepono Giedraičio ingresui (1778); pamoksle ne tik kalbama apie „Didžiąją Žemaičių Kunigaikštystę“ (*sic!*), bet ir, pasakojant apie vyskupo protėvius, minimas Ginvilas, legendinis kunigaikštis iš Palemono dinastijos²⁷.

Deja, turime mažiau duomenų apie miestelėnų kultūrinę būtį ir kūrybinę raišką. Kas kita – didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno) elites. Esama publikacijų apie vilniečių bibliotekas, miestiečių elites neabejotinai skaitė Strijkovskį²⁸, galėjo skaityti ir kauniečiai, nes Kauno tarybos raštininkas 1760 m. protokole Kauną pavadino „Kuno [Palemono sūnaus] metropolija“ (*metropolij konasowskiej*)²⁹. Kauno miesto regentas (prisiekęs raštininkas) smulkus

zbiorów“. *Polskie kolekcje artystyczne*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021, p. 70–71.

²⁶ Žr. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars II, collegit Paulus Jatulis, (*Fontes Historiae Lituaniae*, t. IV), Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1989, p. 539; plg. Stanisław Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej, 1996, p. 354.

²⁷ Minėtina, kad 1778 m. Hłaska buvo Varnių katedros pamokslininkas, tą pačių metų rudenį tapęs Veliuonos klebonu prepozitu. Žr.: Kęstutis Gudmantas, „Veliuonos magdeburgijos falsifikatas (XVIII a. pab.): nuorašai, teksto istorija ir sukūrimo aplinkybės“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, Nr. 56, p. 152, 153, 155; Liudas Jovaiša, „Buvę jėzuitai Žemaičių vyskupijos parapijose ir bažnytinėse institucijose po 1773 m.“, p. 134, 154 (Hłaską, kaip tikėtiną falsifikato autorių, pirmasis nurodė Rolandas Gustaitis, žr. Rolandas Gustaitis, „Knygų rinkinys“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 53).

²⁸ Jo *Kronika* minima miestiečių knygų sąrašuose. Žr.: Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno: od początków jego do roku 1750*, Wilno: wydanie Adama Zawadzkiego, 1842, t. IV, p. 76; Jolita Sarcevičienė, „Knygos Vilniaus miestiečių namuose XVIII a. pirmoje pusėje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 262, 271.

²⁹ Zigmantas Kiaupa, „Kowno – metropolia kunasowska“, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Instytut Historii UAM, 2016, p. 209–210); Zigmantas Kiaupa, Liudas Glemža, *Kauno istorija*, t. II: *Nuo 1655*

bajoras Andriejus Noreika 1781 m. dedikacijoje, šlovinančioje Kauno burmistrus, mini Paleoną: „Šaukia jus Palemonas, garbingi burmistrai, / Verti šio miesto ir įžymūs valdytojai“ (Liudo Glemžos vertimas, orig.: *Wola na was Palemon, o cni burmistrzowie / O godni tego miasta y zadni rzadcowie*). Šiuos Palemono mito recepcijos atvejus paviešinęs Zigmantas Kiaupa juos sieja su Kauno jėzuitų kolegijos įtaka, su joje dėsčiusių istorikų ir kalendorių rengėjų Jono Pašakauskio ir Paprockio veikla, tačiau, kaip pripažįsta pats tyrėjas, tai tik hipotezė³⁰. Šiaip ar taip, jėzuitų poveikis istorijos žinių sklaidai LDK visuomenėje buvo reikšmingas, o nuo XVIII a. ATR jėzuitų kolegijose istorija jau dėstyta kaip atskira disciplina.

Kaunas – ne Žemaitija, tačiau kartais jis laikytas svarbiausiu Žemaitijos miestu, nes, kaip žinome, atskiros sostinės šis regionas neturėjo. Jo svarba nurodyta ne tik Lietuvos metraščių legendinėje dalyje, bet ir vėliau³¹. Antai Beržėnų dvarininko Adolfo Hutten-Čapskio piešinio pagrindu 1849 m. pagamintoje litografijoje vaizduojamas Kaunas su priedu „Kaunas – dabartinė Žemaitijos sostinė“ (*Kowno dzisiéjsza stolica Żmudzi*)³². Galbūt šiuo atveju paveikė tai, kad miestas nuo 1843 m. buvo naujai įsteigtos Kauno gubernijos, kuriai taip pat priklausė buvę Žemaitijos pavietai, sostinė?

Tačiau Kaunas nuo seno buvo panemunės, reikšmingos istorinės Žemaitijos dalies, traukos centras. Grįžtant prie XVIII amžiaus, dar galima paminėti Zabielių archyvo rankraštį – kompiliacinę lenkakalbę *Lietuvių tautos istoriją*

iki 1795 metų, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2023, p. 438. Istorikas Kiaupa itin atsargiai vertina galimybę, kad Kauno miestiečiai skaitė Strijkovskio *Kroniką* (Zigmantas Kiaupa, „Kowno – metropolia kunasowska“, p. 212), tačiau mūsų turima informacija apie *Kronikos* recepciją senosios, XVI–XIX a., Lietuvos visuomenėje šią galimybę leidžia laikyti tikėtina.

³⁰ *Ibid.*, p. 209–210, 212; Zigmantas Kiaupa, Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 213, 438, 440. Apie Andriejų Noreiką taip pat žr. Remigijus Civinskas, Liudas Glemža, *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018, p. 83 („Breslaujos pavieto rotmistras“), 130, 133.

³¹ Žr.: Jan Jurkiewicz, *Od Palemona do Giedymina: wczesnonowożytnie wyobrażenia o początkach Litwy*, część I: *W kręgu latopisów litewskich*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013, p. 181; Zita Medišauskienė, „Lietuvos vaizdiniai XIX a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX a. šimtmetyje*, sudarytojas Darius Staliūnas, Vilnius: UAB „Baltijos kopija“, 2015, p. 103–110.

³² Adolfas Čapskis, *Kauno vaizdas* (Antonio Oleszczyński raizynys, in: *Album de Wilna*, par l'Editeur J. K. Wilczynski, Paris: Chardon aîné et Fils, 1849), in: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM G 5738.

(*HISTORIA O Litewskim NARODZIE*), surašytą pagal Strijkovskio *Kroniką*; tame rankraštyje minimas Palemonas, arba Publijus Libonas, ir romėniškoji lietuvių kilmės teorija³³. Zabelos buvo Raudondvario savininkai, Vilkijos seniūnai – tai istorinė Žemaitija. Net prieškarinė Edwardo Maliszewskio *Lenkų atsiminimų bibliografija* Simoną Zabiėlą (1750–1824), beje, laikomą Vespazijano Kochovskio istorinio veikalo *Lenkijos analai po Vladislovo IV mirties* vertėju į lenkų kalbą, vadina tiesiog „žemaičiu Zabiela“ (*Zabiello Żmudzin*)³⁴.

XIX a. toliau skaitomas Strijkovskis, tačiau ir Vijūkas-Kojalavičius, Paprockis, prisideda Teodoras Narbutas, jo paties liudijimu, 1805 m. lankęsis Sere-džiuje ir galbūt tuomet užrašęs vietos dvarininko Jonušo Tiškevičiaus pasako-jimą („dainą“) apie senovėje atplaukusius jūrininkus – Seredžiaus, Čekiškės, Ariogalos ir Betygalos įkūrėjus; jų vadas buvęs vardu Nemunas³⁵. Šia Narbuto žinia pasiremdamas, Simonas Daukantas vardą *Palemonas* laikys iškraipytu vardu *Nemunas*³⁶. Tiesa, savo *Lietuvių tautos istorijoje* Šiaurių dvarininkas rašys ir apie Palemoną³⁷.

³³ „HISTORIA O Litewskim NARODZIE“, in: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Zabiellów, sygn. 978, p. 17–33.

³⁴ Edward Maliszewski, *Bibliografja pamiętników polskich i Polski dotyczących: druki i rękopisy*, Warszawa: Towarzystwo Miłośników Historji, 1928, p. 48.

³⁵ Teodor Narbutt, „Badanie starożytności litewskich. Domniemanie o dawnych Litwinach“, in: *Tygodnik Wileński*, 1817 III 25, t. III, № 71, p. 278–279; Idem, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. I: *Mitologia litewska*, Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835, p. 55, 57 (apie lankymąsi Seredžiuje ir Veliuonoje); *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 2, sudarė Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 397–398. Tai ne kas kita kaip Strijkovskio pasakojimo apie Palemono atvykimą į būsimą Žemaitiją ir plaukimą Dubysos upe aukštyn plėtotė, išties galėjusi tapti vietiniu padavimu, – tai teigia ir pats Narbutas („Tame krašte visi besidomintys žino šį padavimą ir gali patvirtinti jo tikrumą“, *ibid.*, p. 398). Tačiau galime kelti klausimą apie Narbuto ingerencijos į padavimo siužetą mastą, juolab kad Seredžiaus piliakalnis Tiškevičiaus laikais jau vadintas Palemono kalnu.

³⁶ *Ibid.*, p. 398.

³⁷ Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. I, p. 163–166; t. III, Wilno: Nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1838, p. 163–167. Vėliausiame savo veikale, *Pasakojime apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (XIX a. 6–7 deš.), galbūt vyskupo Motiejaus Valančiaus paveiktas Daukantas minės jau tik Palemoną (Simonas Daukantas, *Raštai*, t. II, (*Lituanistinė biblioteka*, t. 17), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1976, p. 51); tiesa, pats Valančius lietuvių ir žemaičių etnogenezės tema kalbėti vengė (plg. Roma Bončkutė, „Alberto Kojalavičiaus-Vijūko veikalo *Historia Litwana* nuorodos Simono Daukanto darbe *BUDĄ Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū*“, in: „... kad savas kraštas dar labiau priartėtų prie mūsų“, sudarė Liepa

Puikiai žinomas faktas, kad Adomas Mickevičius poemoje *Konradas Valendrodas* mini „Palemono žemes“ (Lietuvą)³⁸... O štai Juozapas Jaroševičius tiesmukai konkretizuoja: Palemonas ir romėnai įsikuria „dabartiniame Raseinių paviete“³⁹. Čia gal net galima įžvelgti netiesioginę sąsają su Raseinių „Palemono“ lože (išsamiau apie pastarąją – toliau).

PALEMONO MITO RECEPCIJOS YPATUMAI

Palemono mito Žemaitijoje recepcija vyko dviem lygmenimis. Pirmasis lygmuo – teorinis. Tuo metu (XIX a.) bent jau tarp Žemaičių šviesuolių dominavo heruliškoji mito versija, sukurta Vijūko-Kojalavičiaus – anot jo, Palemonas atvykęs ne I, bet X amžiuje⁴⁰. Vijūkas-Kojalavičius bandė išspręsti chronologinius neatitikimus (Strijkovskiui nepavyko sutvarkyti Lietuvos metraščių chronologijos – legendinių Lietuvos valdovų amžius, anot chronologijos kritikų, buvęs akivaizdžiai per ilgas, viršijęs 100 metų⁴¹) ir pasinaudojo XVI a. austrų humanisto Wolfgango Lazijaus pateikta malda neva herulų (o iš tikrųjų latvių) kalba. Kitaip tariant, remiantis kalbiniu argumentu teigiama, kad lie-

Griciūtė-Švėrebiienė ir Povilas Švėrebas, (*Žemaičių praeitis*, t. 20), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2025, p. 26 (straipsnyje nežinia kodėl vietoj Jonušo minimas Eustachijus Tiškevičius; nelabai įtikina tyrėjos tezė, kad aptariamas pokytis įvykęs dėl Narbuto ir Vijūko-Kojalavičiaus darbų poveikio). Dėl *Pasakojimo* datavimo žr. Giedrius Subačius, „Kodėl Daukantas“, in: *Kultūros barai*, 2025, Nr. 7–8, p. 107–108.

³⁸ Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod. Powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich*, Petersburg: Drukiem Karola Kraya, 1828, p. 2. Šiuo atveju turbūt įžvelgtinas LDK literatūrinės tradicijos poveikis.

³⁹ Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jęj cywilizacyi, od czasow najdawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1: *Litwa pogańska*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1844, p. 7; Juozapas Jaroševičius, *Lietuvos vaizdas jos civilizacijos požiūriu nuo seniausių laikų iki XVIII amžiaus pabaigos*, d. I: *Pagoniškoji Lietuva*, iš lenkų kalbos vertė Vytautas Berenis [ir kt.], Vilnius: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023, p. 39.

⁴⁰ Albertvs Wiivk Koialowicz, *op. cit.*, p. 28–32.

⁴¹ Plg. *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė ir Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 288–291, 298–300. Plačiau žr. Jan Jurkiewicz, „Albertas Vijūkas-Kojalavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos autorius“, in: *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 3–4 (79–80), p. 105–115; Idem, „Teoria herulskiego pochodzenia Litwinów Wojciecha Wijuka Kojalowicza. Z dziejów jednej historiograficznej mistyfikacji“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2023, t. 9, p. 243–273.

tuviai kilę iš herulų. Juozas Jurginis taikliai pastebi, kad Vijūkas-Kojalavičius šitaip paneigia lietuvių kilmės iš dviejų skirtingų etnosų – „sarmatų“ (gotų, kimbrų) ir romėnų – versiją, pateiktą Strijkovskio⁴². Vėliau, XIX a. pradžioje, dar rasis etimologija „herulai – giruliai“. Jos autorius – Pranciškus Ksaveras Bogušas, ne žemaitis, tačiau kartais juo pavadinamas⁴³; Bogušo etimologija prigijo Žemaitijoje – buvo perimta vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio, Poškos ir kitų.

Tiesa, Bogušas atmetė Palemoną kaip pramanytą veikėją – kaip ir Karolis Virvičius, Augustas Ludewigas Schlözeris ar Joachimas Lelevelis⁴⁴. Schlözeris su Leleveliu pasakojimą apie Palemono atvykimą vadino „pasaka“, o Bogušas – senoviniu romanu (*romans*). Lelevelis, iš pradžių suabejojęs, kad herulai yra lietuvių protėviai, vėliau šiai minčiai pritarė, tačiau kritikavo Bogušo etimologiją kaip liaudišką, o Poška ją pavadino ginču „dėl vienos raidės“ (h / g)⁴⁵.

Pastarasis vaizdingai apibendrina: „[Bogušas ir Lelevelis] Lietuvos istorijai tarsi kertinius akmenis padėjo, bet kartu ir mūsų senosios Lietuvos istorijos pamatus sujudino.“⁴⁶ Anot jo, istorikai skiria trejopą chronologiją: 1) „pasakišką“ (legendinę), 2) nelabai patikimą, tačiau panašią į tiesą,

⁴² Juozas Jurginis, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 107.

⁴³ [Franciszek Ksawery Bohusz], *O początkach narodu i języka litewskiego[.] rozprawa przez Xawiera Bohusza [...] napisana, a na publicznym posiedzeniu [...] Towarzystwa Warszawskiego Roku 1806 d. 12 Grudnia czytana [...]*, w Warszawie: w Drukarni Gazety Warszawskiej, 1808, p. 44 ir toliau; *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 2, p. 207–208; Bogušas gimė Vilkmargės pavieta, tačiau, pasak Liudviko Adomo Jucevičiaus, buvo kilęs „iš garsios Žemaičių bajorų giminės“ (Liudvikas Jucevičius, *Mokyti žemaičiai*, parengė Meilė Lukšienė ir Vytautas Raudeliūnas, (*Lituanistinė biblioteka*, t. 14), Vilnius: Vaga, 1975, p. 34–35). Žemaičiu Bogušą vadina ir Czesławas Miłoszas, žr. Czesław Miłosz, „O konflikcie polsko-litewskim“, in: *Kultura*, 1989, nr 5, p. 5.

⁴⁴ [Karol Wyrwicz], *Geografia powszechna czasow terazniejszych albo Opisanie krótkie Kraiów całego Świata, ich położenia, granic, płodu ziemnego, skłonności obywatelów, handlu, obyczajów &c. &c.: Z nayświeższych wiadomości, Kraiopisarzów, y Wędrowników zebrana ku pożytkowi Młodzi Narodowej na Szkoły Publiczne wydana*, w Warszawie: w Drukarni I.K. Mci i Rzeczypospolitey in Collegio Soc[ietatis] Jesu, 1770 [1772], p. 371; August Ludewig Schlözer, *Geschichte von Littauen, als einem eigenen Großfürstenthume, bis zum J. 1569*, in: August Ludewig Schlözer, Ludewig Albrecht Gebhardi, *Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland*, Halle: Johann Jacob Gedauer, 1785, p. 9, 24–27; Joachim Lelewel, *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*, in: Idem, *Dzieła*, t. X, opr. Jerzy Ochmański, wstępem poprzedził Henryk Łowmiański, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, p. 43–44.

⁴⁵ Dionizas Poška, *Raštai*, p. 278–279.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 264–265.

3) patikimą⁴⁷. Bardžių literato manymu, antrosios kriterijus atitinka Lietuvos proistorė nuo Palemono atvykimo. Atvykimą Poška datuoja X amžiumi, kai „Šiaurės tautos pradėjo civilizuotis“. Tiesa, jis klysta, kad esą ne tik vėlesni istorikai, bet ir Strijkovskis bei „kiti autoriai iki Strijkovskio“ Palemono atvykimą datavo X amžiumi⁴⁸.

Žemaičių šviesuolių požiūris į legendines Lietuvos ir Žemaitijos ištakas šiek tiek skyrėsi – varijavo. Anot Giedraičio, iš pradžių su Palemonu į Žemaitiją atvykę romėnai, po jų – herulai (Odoakras, panaikinęs Romos imperiją, buvęs herulas, taigi lietuvis)⁴⁹. Poškos manymu, Palemonas veikiausiai buvo herulas, tačiau su juo ir herulais drauge atvyko ir romėnų pagoniškosios giminės⁵⁰.

O štai Liudvikas Adomas Jucevičius savojoje *Lietuvos istorijoje vaikams* (*Historia litewska dla dzieci*, 1836) dėsto šitaip: pirmiausia atvykęs Vaidevutis (*Wojdewutas*) su herulais, šie tapo lietuvių tautos pradininkais, o vėliau Žemaitijoje pasirodęs romėnas Palemonas Kolona (*Palemon Kolumna Rzymianin*) su 500 romėnų bajorų. Žemaičiai Palemoną išsirinkę savo kunigaikščiu. Paskui, anot Jucevičiaus, Palemonas išvaduoja Lietuvą iš senrusių kunigaikščių valdžios (šito neteigė nei metraštininkai, nei Strijkovskis, tačiau apie tai savo glaustoje Lietuvos istorijoje rašė Paprockis; apskritai visą pastraipą apie Palemoną Jucevičius beveik pažodžiui nusirašė nuo Paprockio, tiesa, labiau pabrėždamas žemaičių ir Žemaitijos vaidmenį)⁵¹. Vaidevutį ir herulus Paprockis mini veikėlio pabaigoje kaip abejotiną dalyką, o Jucevičius pasakojimą iškelia į pradžią⁵².

⁴⁷ *Ibid.*, p. 653–654; panašius Narbuto samprotavimus žr. Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, vertė Rimantas Jasas, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1998 (2 patais. ir papild. leid.), p. 218.

⁴⁸ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 654–655.

⁴⁹ Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis – Naujojo Testamento vertėjas“, in: *Devynioliktan amžiuon įžengus*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 3), Vilnius: Pradai, 1994, p. 198–202 (1813 m. Giedraičio parengtas „Lietuvių tautos, kalbos ir literatūros aprašymas“: *Описание литовского народа, языка и литературы главному Санкт-Петербургскому Библейскому комитету от Самогитского епископа, члена одного же комитета и кавалера князя Иосифа Гедройца, мая 31 дня 1813 года подано*).

⁵⁰ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 318–321.

⁵¹ [Franciszek Paprocki], *op. cit.*, p. 13; L. A. J. [Ludwik Adam Jucewicz], *Historia litewska dla dzieci*, Wilno: w Drukarni A. Dworca, 1836, p. 5–10.

⁵² [Franciszek Paprocki], *op. cit.*, p. 45–46; L. A. J. [L. A. Jucewicz], *op. cit.*, p. 5–8. Paprockio knygelė buvo vadovėlis, tad jos gale užduodami klausimai apie Palemoną ir taip toliau. Jucevičius klausimus įterpia į tekstą – jo knygelė tarsi katekizmas sudaryta iš klausimų ir atsakymų; plg. Vincas Maciūnas, *op. cit.*, p. 40.

Kaip matome, Jucevičius, vaizduodamas lietuvių tautos ištakas, priartėja prie Strijkovskio ir Vijūko-Kojalavičiaus versijų. Romėnai šiame kontekste jau vien chronologiniu požiūriu atrodo keistokai (nors *pradinę* 929 m. datą, esančią Paprockio veikalėlyje, Jucevičius praleidžia), tačiau, kaip yra rašęs istorikas Janas Jurkiewiczzius, heruliškoji versija tarp LDK bajorų nebuvo populiari – jie mieliau rinkosi būti romėnų ainiais⁵³. Jucevičiaus konservatyvumą parodo ir tai, kad jis įkandin Paprockio mini vadinamąsias herbines romėnų atvykėlių gimines, tačiau jau Ignacas Krasickis rašė, kad romėnai herbų neturėjo⁵⁴.

Įdomu, kad net Józefo Bohdano Zaleskio eilėraščio „Kas čia man, arba seno medžioklio sapnas“ („Co mi tam! Czyli poranek starego myśliwca“) vertime vietoj lenkiškojo originalo *Podstoli* Jucevičius įterpia Palemoną:

<i>Jak widzicie rzęd topoli...</i>	Ten kur matot tapalelus...
<i>Niegdyś dwór tam stał na lewo,</i>	Kit kart, dvaras ten stowieje,
<i>W nim czcigodny żył Podstoli</i>	Ten giwena Palemonas. ⁵⁵

Vertime vėliau vietoj Gluchuvo tvirtovės minima Veliuona, o prieš tai vietoj Braclavo vaivados minimas Vilniaus vaivada ir įterpiamos Stanevičiaus publikuotos žemaičių dainos posmelis. Šitaip ukrainietiškos Zaleskio eilėraščio realijos pakeičiamos lietuviškomis ir žemaitiškomis.

Šiaip jau gan kritiškas Stanevičius savajame *Lietuvių mitologijos aiškinime* taip pat seka Strijkovskiu⁵⁶, net nusipiešia genealoginę Palemonidų schemą.

⁵³ Jan Jurkiewicz, „Albertas Vijūkas-Kojalavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos autorius“, p. 109, 112. NB: pasak Kojalavičiaus, Palemonas su savo palydovais Italiją palikęs 924, o ne 929 metais.

⁵⁴ [Ignacy Krasicki], *Historja na dwie księgi podzielona*, w Warszawie: Nakładem y Drukiem Michała Grölla Księgarza Nadwornego J. K. Mci, 1779, p. 204. Krasickio *Raštai* buvo išleisti ir Vilniuje – 1819 m., *Istorija* – 5 tome, žr. *Dziela prozą Ignacego Krasickiego*, t. 5, w Wilnie: nakładem Towarzystwa Typograficznego / w drukarni A. Marcinowskiego, 1819, p. 283–505. Tiesa, *Istorija*, kurioje pašiepiami lenkų istoriniai mitai, nebuvo tokia mėgstama kaip kiti Krasickio veikalai, nes savi mitai Lenkijos bajorams buvo brangūs (Mieczysław Piszczkowski, *Ignacy Krasicki: monografia literacka*, Wyd. 2 przejr. i popr., Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1975, p. 262), o apie senovės lietuvių herbus rašė Narbutas (Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, p. 400–408).

⁵⁵ Liudvikas Adomas Jucevičius, *Raštai*, parengė Meilė Lukšienė [ir kt.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 609, 679.

⁵⁶ Apie Lelevelio mokinį Stanevičių ir jo taikytą šaltinių kritiką plačiau žr. Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevičius: Monografija*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 130, 265 ir toliau.

Tiesa, nenurodo Palemono etninės kilmės, tik įdeda Strijkovskio citatą, kad trečias Palemono sūnus Spera buvęs palaidotas „senųjų romėnų papročiu“ (*jako był obyczaj u Rzymian starych*)⁵⁷.

Iš žemaičių skeptiškumu išsiskiria Juozas Čiulda, savo gramatikos „Pratarmėje“ (1854–1855) Palemono net nepaminėjęs (nors galbūt jo vardą praleido dėl santykinio „Pratarmės“ glaustumo?)⁵⁸.

Antrasis Palemono mito recepcijos Žemaitijoje lygmuo laikytinas praktiniu. XIX a. pirmoje pusėje buvusiose LDK žemėse kyla senienų paieškos bumai, atliekami archeologiniai kasinėjimai, pradedamos kaupti archeologinių radinių kolekcijos (tiesa, kai kas, pavyzdžiui, Poška, derino abu lygmenis). Piliakalniai anuomet laikyti herojų arba valdovų kapais, vadinamaisiais milžinkapiais, ir kartais, kaip rodytų Jucevičiaus tekstas, nebuvo skiriami nuo pilkapių⁵⁹.

Kaip tik tuo metu, XIX a., plito mada įkultūrinti ar suistorinti kraštovaizdį⁶⁰. Iš platesnio senosios Lietuvos konteksto minėtini ir Kernavės piliakalnių, *Pajautos slėnio* vardai, taip pat *Gedimino kapas* Vilniuje ir *Mindaugo kalnas* Naugarduke. Žinoma, visų tokių atvejų čia neišvardysime, tai ir nėra šio straipsnio tikslas⁶¹. Regis, minėtoji mada atėjo iš Lenkijos, kur kiek anksčiau pradėti archeologiniai tyrinėjimai: karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio nurodymu 1787 m. šalia Krokuvos kasinėtas Esteros (karaliaus Kazimiero Di-

⁵⁷ Simonas Stanevičius, *Raštai. Fotografuotinis leidimas*, p. 481–485, 913–915. Dėl Stanevičiaus kritikos ribotumo plg. Jurgis Lebedys, *op. cit.*, p. 274.

⁵⁸ Vytautas Jurgutis, „Juozo Čiuldos gramatikos ‘Pratarmė’“, in: *Knygotyra*, 1974, t. 4 (11), p. 155–164; Juozas Čiulda, *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles, (Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, t. 6)*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 82–90, 226–235.

⁵⁹ Liudvikas Adomas Jucevičius, „Milžinų kalnai ir milžinų kapai Lietuvoje“, in: *Idem, Raštai*, p. 565–569.

⁶⁰ Ši tema paliesta čia: Brigita Speičytė, „Kraštovaizdis ir erdvinė vaizduotė...“, p. 122 ir toliau.

⁶¹ Toponimikos „archeologija“ – svarbi, tačiau Lietuvoje vis dar gerokai apleista sritis; jos tyrimai sudėtingesni, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio (plg. Vykintas Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006, p. 116–117; nušviečiami Kernavės *Aukų kalno* ir *Pajautos slėnio* atvejai). Deja, atliekant šiuos tyrimus nebepakanka įprastinio „kraštotyrinio“ instrumentarijaus, kitaip nesunku padaryti paviršutiniškas (t. y. klaidingas) išvadas – žr., pvz., šiaip jau vertingą leidinį: Edmundas Jankūnas, *Išnykusi Kernavė. Vietos gyventojai, jų buitės ir papročiai XIX–XX amžiuje*, Vilnius: Lapkričio 2-osios draugija, 2016, p. 63.

džiojo mylimosios) vardu pavadintas *kapčius*⁶². Minėtini Krako ir Vandos *kapčiai* Krokuvoje, XIX a. dvidešimtiniais ten supiltas Tado Kosciuškos *kapčius*⁶³. Iš europinio konteksto prisimintinas Arminijaus-Hermano paminklas⁶⁴.

Tačiau grįžkime prie žemaitiškųjų reikalų. *Gedimino kapo kalnas* Veliuonoje gan anksti pagerbiamas kryžiumi, jau tikrai stovėjusiu XIX a. viduryje. Kad tai – Gedimino kapas, buvo rašoma jau XIX a. pirmojoje pusėje; čia galima nurodyti Pošką, Ivaną Loboiką, ir Veliuonoje klebonavusį Kiprijoną Nezabitauskį (pastarojo *Eiliavime* – „Giėdyminuo, laidúojymuo Kalnas“)⁶⁵. Veliuonos piliakalniai įėjo į dvaro teritoriją, jo savininkai nuo 1806 m. buvo Zaleskiai, dvarą įsigiję iš trumpai jį valdžiusio Vaitiekaus Puslovskio; iki tol, iki XVIII a. paskutinio dešimtmečio pabaigos, Veliuonos dvaras drauge su seniūnija priklausė Lietuvoje nerezidavusiam paskutinio ATR valdovo sūnėnui Juozapui Poniatovskiui.

Įdomu, kad, anot Poškos, Mykolas Zaleskis Palemono kalną (*sic!*) pagerbęs akmeniniu paminklu ir pasodintu tuopų *gojumi*; matyt, tai aliuzija į pagoniškąją giraitę⁶⁶. Poška apie tai rašė 1818 m. sausio 5 d. laiške „ponui K. D.“. Iš laiško tarsi išeitų, kad paminklas buvo pastatytas ir tuopos pasodintos ant vadinamojo Palemono kalno Seredžiuje – tokia nuomonė egzistuoja

⁶² Marzena Woźny, *Archeologia krakowska w latach 1815–1918*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2025, p. 25. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad šio valdovo nurodymu taip pat tyrinėti Raginėnų pilkapiai ir piliakalnis (Pranas Kulikauskas, Gintautas Zabiela, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 19).

⁶³ Andrzej Abramowicz, *Dzieje zainteresowań starożytniczych w Polsce, cz. 2: Czasy stani-sławowskie i ich pokłosie*, Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo PAN, 1987, p. 256; Marzena Woźny, *op. cit.*, p. 28; Magdalena Woźniewska-Działak, *W poszukiwaniu koncepcji narodu: między historią idei a historią i antropologią kultury polskiej XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2022, p. 114–115.

⁶⁴ Simon Schama, *Landscape and Memory*, London: Fontana Press, 1996, p. 109 ir toliau.

⁶⁵ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 44–45, 422–423; [Kiprijonas Nezabitauskis], „Eilawimas Liėzu-wiėja Lėtuwizskai Žiamaitijszkamie [...]“, in: Augustinas Janulaitis, *Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas. 1778–1837*, Kaunas: išleido A. Janulaitis / Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931, p. 126; Anna Kaupuža, „XIX a. pradžios Lietuvos kultūros veikėjai pagal prof. I. N. Lobjokos susirašinėjimą su N. P. Rumiancevu, muziejaus steigėju“, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai. Literatūra*, 1967, t. X, p. 180.

⁶⁶ Plg. Kukovaičio stabą ir miškelį „ant aukšto kalno“ prie Šventosios upės (Motiejus Strijkovskis, *op. cit.*, p. 325).

istoriografijoje⁶⁷. Tačiau jau Vēversis (Davainis-Silvestraitis) *Auszroje* 1884 m. teigė Pošką suklydus. Anot jo, Poška supainiojęs Veliuonos ir Seredžiaus piliakalnių, nes Zaleskis medžiais apsodinęs Veliuonos „kalną“, o Seredžiaus „kalnas“ esąs plikas, be to, jo savininkas buvęs grafas Tiškevičius:

Poszka raszidamas apie kalną Seredźiuje Panemūnijoje, Kauno pav., du sikiu suklido maiszidamas tai, ką jis girdėjo apie Gedmino kalną Veliūnoje Panemūnijoje taipjau Kauno pav. Tai teisibė, jūg kalną Veliūnos apsodino medžiais p. Zalėskis, bet to nagalima sakiti apie Seredžiaus kalną, kurs neturi medžių ir aną gadinę prigulėjo ne Zalėskiui, bet gr. Tiszkuui [...].⁶⁸

Regis, čia klysta ir Davainis-Silvestraitis, suplakdamas Gedimino kapo kalną su Pilies kalnu (Cerkakalniu). Gedimino kapo kalnas Davainio-Silvestraičio laikais buvo plikas, medžiai augo tik ant Pilies kalno (Cerkakalnio)⁶⁹. Manytume, kad paminklo ir *gojaus* vietos klausimas kol kas lieka atviras⁷⁰.

Įdomu, kad kitais metais, 1885-aisiais, Davainis-Silvestraitis jau rašė, esą anksčiau ant Seredžiaus piliakalnio augo medžiai:

⁶⁷ *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 1, p. 325. Ja suabejota, tačiau ji laikoma labiausiai įtikinama: Kęstutis Gudmantas, „Mykolas Zaleskis ir ‘Žygimanto Barzdotojo privilegijos’ kritika“, in: *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis, ateitis*, sud. Rūta Čapaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024, p. 84.

⁶⁸ Vēversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Apie Dijonizą Poszką“, in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 14. Seredžiaus dvaro savininkas XVIII a. pab. – XIX a. pr. buvo Jonušas Tiškevičius, tradiciškai nurodoma jo mirties data – 1811 m. (žr. Teresa Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997, p. 435–436), Narbutas Tiškevičių velioniu vadina 1817 m. publikuotame straipsnyje (Teodor Narbutt, „Badanie starożytności litewskich“, p. 278); Seredžiaus dvarą įpėdiniai pasidalino 1818 m. (Povilas Spurgevičius, *op. cit.*, p. 379–387).

⁶⁹ Kad Veliuonos „kalnai“ būdavo suplakami į viena, liudytų Veliuonos dvaro parceliacijos planas (1924) – jame Cerkakalnis pavadintas „Gedimino pylimi“ (*Veliuonos dvaro parceliacijos planas*, 1924, in: Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka).

⁷⁰ Tiesą galbūt galėtų padėti išsiaiškinti archeologiniai tyrinėjimai; deja, Seredžiaus piliakalnis yra gerokai apardytas – žr. Prano Virako (1871–1966) atsiminimus, surašytus 1958 m. (Pranas Virakas, *Atsiminimai*, 1958, in: LNB RKRS, F 27–28, l. 80v–81r; Idem, „Seredžius, jo apielinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, in: *Seredžius*, p. 727; plg. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, t. 1, sudarytojai: Zenonas Baubonis, Gintautas Zabiela, Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2005, p. 232.

Sztai Seradziuje, bažnytkiemyje, kurs pas Kryżokus Bissen, Tubissshain vadina- si, prie įtako Dubysos į Niamuną, yra kalnas ukininku vadinamas *Pilkalniu*, per mokslovyrus pradėdant nū propesoriaus Loboikos, kursai apie tą kalną davė žinę 1824 m., o pagal jį ir kitus, kaip kiti išzveda, klaidžei [klaidingai] vadinasi *Palemono kalnu*. Kalnas tas pagal upelį Peszczę [Pieštę] nū sziaurės ir vakaru aiszkei visas matomas nū Nemuno, ir daug augsztesnis už kitus paniamuninius kalnus, žmoniu atminime buvo apaugęs gire. Dėl to-gi gal ir vadinasi nū Kryżoku *Tubisshain*, tai yra *Dubysos gojumi*.⁷¹

Keletas žodelių apie Mykolą Zaleskį (Michał Zaleski, h. Lubicz, 1765–1845). Jis buvo Šventų seniūnas ir Raseinių pakamaris, Žemaičių „grietinė- lės“ atstovas – „dviejų šimtmečių žmogus“, spėjęs pagyventi ir ATR, ir cari- nėje Rusijoje⁷². Zaleskių šaknys – Lenkijoje (Mazovijoje), į LDK jie persikėlė XVI a., į Žemaitiją – XVIII a. pirmoje pusėje, veikiai įsiliejo į Žemaitijos bajorų korporaciją – buvo Šventų, Gūbrių seniūnai (Kvėdarnos, Šilalės apylinkės) ir užėmė įvairias vietines pareigybes Raseinių ir Telšių pavietuose. Tai buvo gausi giminė – pavyzdžiui, Mykolas Zaleskis turėjo 7 brolius.

Minėtini Mykolo Zaleskio ir jo brolių ryšiai su Poška (Raseinių teisme, kuriame dirbo Poška, – „tarnybiniai“), žinomas ir Poškos laiškas-eiliuota pa- negirika Mykolui Zaleskiui. Dar minėtinas Zaleskio konfliktas dėl Laibguvio pievos su Veliuonos klebonu prepozitu Nezabitauskiu (XIX a. trečiasis dešimt- metis; Poška taip pat draugavo ne su Kiprijonu, bet su netikru jaunesniu jo broliu Kajetonu, o Kiprijonas buvo Poškos kultūrinis konkurentas – rengė lie- tuviškai-žemaitišką ir lenkišką žodyną; visa tai išsamiai yra nušvietę tyrėjai⁷³).

Zaleskis demonstruoja neblogas istorijos žinias – jis esąs labai kritiškas falsifikatų atžvilgiu, o Veliuonos bažnyčios aplinkoje, kaip tuo metu ryškėja, jų radęsi bent trys⁷⁴. Zaleskis buvo kritiškas, nes gynė savo turtinius interesus. (Gana nemaloni kolizija bažnyčios koliautoriui.) Veliuonos dvarininkas kriti- kavo gana subtiliai, sakytume, visa galva lenkė XX–XXI a. lietuvių tyrėjus-ro- mantikus, neprofesionalius istorikus, pernelyg pasitikėjusius „Žygimanto

⁷¹ Vėversys [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Isz Lietuvos“, in: *Auszra*, 1885, Nr. 2 ir 3, p. 65–66.

⁷² Plačiau žr. Kęstutis Gudmantas, *op. cit.*

⁷³ Žr. Giedrius Subačius, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 230–258 ir kt.

⁷⁴ Kęstutis Gudmantas, „Veliuonos magdeburgijos falsifikatas (XVIII a. pab.): nuorašai, teksto istorija ir sukūrimo aplinkybės“.

Barzdotojo privilegija⁷⁵. Kita vertus, kaip kontrastas minėtina Zaleskio pagalba Palemonui, jo mitui. Tai galima suprasti, nes Palemono mitas vienijo Žemaičių bajorų korporaciją. Tiesa, nei Zaleskis, nei vyskupas Giedraitis, nei Nezabitauskis su Poška nepriklausė „Palemono“ ložei.

Glaustai apie pastarąją galima pasakyti tiek: 1817–1822 m. Raseiniuose veikė masonų „Palemono“ ložė (pilnas pavadinimas – Šv. Jono ložė „Palemonas“), tarp kurios narių būta daug Žemaitijos elito atstovų (kaip antai esamų ir buvusių Raseinių teismų pareigūnų⁷⁶); ji gyvavo trumpai, nes, kaip žinoma, masonų ložės buvo uždraustos Rusijos caro Aleksandro I įsaku. Minėtina, kad ložės narys, Raseinių pavieto pilies teismo raštininkas Leonas Uvainis vykęs į Vokietiją ieškoti herulų pėdsakų⁷⁷.

Kaip jau užsiminta, XIX a. pirmos pusės žemaičių kultūriniame sąjūdyje dėl herulų kaip lietuvių protėvių, regis, laikytasi konsensuso (išimtis būtų nebent Stanevičius). Antai Valiūnas „herulų Eskulapu“ vadina iš Raseinių pavieto kilusį gydytoją šubravcą Jokūbą Šimkevičių, taip pat, anot Valiūno, žemaičiams esą paklususi Roma⁷⁸ (žr. Priedą, 1 lent.). Čia dar galima prisiminti „Palemono kontuberniją“ (1816–1822), kuriai esą priklausė nemažai Žemaičių elito – taip pat dvasininkų (žr. ir Valiūno poetinį ciklą apie kontuberniją⁷⁹ – jame praby-

⁷⁵ Apie tai plačiau Kęstutis Gudmantas, „Mykolas Zaleskis ir ‘Žygimanto Barzdotojo privilegijos’ kritika“.

⁷⁶ Ložei priklausė buvęs Raseinių žemės ribų teismo prezidentas (ir buvęs pakamaris) Juozapas Bilevičius, Raseinių pilies teismo teisėjas Teodoras Blinstrubas, buvęs Raseinių pavieto žemės ribų teismo teisėjas Tadas Daugirdas, buvęs Raseinių pilies teismo teisėjas Juozapas Gruževskis, Raseinių pakamaris Jonas Pšeciševskis, buvęs Raseinių pakamaris Leonardas Volmeris, taip pat buvęs Šiaulių pakamaris Antanas Gorskis, buvęs Telšių pilies teismo prezidentas Ipolitas Gorskis, Šiaulių pavieto vicemaršalas Anupras Liutkevičius ir kiti (Žyngintas Būčys, *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, p. 175–177 („Palemono“ ložės narių sąrašas), taip pat plg. iliustracijas p. 70 ir 71).

⁷⁷ Kazimiero Kontrimo informacija, pateikta jo 1822 m. gegužės 17 d. projekte, kuriuo Vilniaus universitete siūloma įkurti Lietuvių kalbos katedrą. Žr.: Stanisław Pigoń, *Z dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie*, Wilno: Wydawnictwo Magistratu M. Wilna, Wilno 1929, p. 127; Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, p. 150.

⁷⁸ Silvestras Valiūnas, *Ant marių krašto*, paruošė Regina Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1976, p. 130–131, 207, 227 (veikiausiai turimas galvoje faktas, kad herulai buvo skiro Odoakro, 476 m. nuvertusio paskutinį imperatorių Romulą Augustulą, sąjungininkai; kita vertus, ir pats Odoakras laikytas herulu, lietuvių protėviu – žr. Bogušo tvirtinimą, esą Odoakras ir Kęstutis kalbėję lietuviškai); plg. Vincas Maciūnas, *op. cit.*, p. 113.

⁷⁹ Silvestras Valiūnas, „Plungės – Telšių kontubernija = Kontubernija Plungiańsko-Telszewska“, in: Idem, *Ant marių krašto*, p. 40–133; plg. *Sława Żmudzinów / Žemaičių šlovė. Antologia*

lama apie „Palemono karalystę prie Baltijos jūros“⁸⁰; beje, žemaičius Valiūnas vadina Palemono vaikais, sveikindamas Žemaičių vyskupą Juozapą Arnulfą Giedraitį 50 m. kunigystės ir 75-ojo gimtadienio proga⁸¹).

Apibendrinkime: Palemono mito gerbėjai Žemaitijoje buvo minėtasis vyskupas Giedraitis, Poška, tas pats Nezabitauskis (rašęs, kad Palemonas į Lietuvą atnešęs [„davęs“] – „garsą [...] liuosybės“ („garsuo [...] luos[i]biuos“), – akivaizdžiai respublikoniškas požiūris⁸²), Valiūnas, Jucevičius ir, matyt, netgi Lelevelio mokinys Stanevičius, iš dalies Daukantas. O greta „literatų“, Zaleskis ir nemažai kitų dvarininkų (bent dauguma minėtosios ložės narių – bet ne jie vieni, kaip dar matysime)⁸³.

* * *

Mažiau duomenų turime apie mokyklas, nes vizitatoriai paprastai nepalikdavo smulkių ataskaitų apie dėstomus kursus⁸⁴, tačiau istorija nuo Palemono tikrai dėstyta Telšių ir veikiausiai Kražių mokyklose⁸⁵.

dwujęzycznej poezji litewsko-polskiej z lat 1794–1830, oprac. Paweł Bukowiec, Kraków: Universitas, 2012, p. 87–119, 227–229; Regina Mikšytė, *op. cit.*, p. 66–96; *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 1, p. 374–405.

⁸⁰ Silvestras Valiūnas, *Ant marių krašto*, p. 114, 115; plg. „Palemono šalis“ (*ibid.*, p. 130, 131).

⁸¹ *Ibid.*, p. 210 („Pasveikinimas valsčionių“); Regina Mikšytė, *op. cit.*, p. 62. Atsižvelgiant į tai, kad Giedraitis kunigo šventimus gavo 1781 m. sausį, o gimė 1759 m. (ne 1754, kaip anksčiau dažnai manyta), pasveikinimą galbūt derėtų datuoti ne 1829, bet 1831 m. (veikiausiai tų metų pradžia, nes per sukilimą 1831-ųjų vasarą žuvo ir pats Valiūnas); beje, esama abejonių dėl kūrinių autorystės. Dėl minėtų vysk. Giedraičio biografijos datų žr. Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 35–39, 54.

⁸² [Kiprijonas Nezabitauskis], *op. cit.*, p. 126. Apie Nezabitausko pažiūras emigracijoje žr. Augustinas Janulaitis, *Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas. 1778–1837*, p. 57, 65–67.

⁸³ Iš tiesų mes nežinome ir turbūt nesužinosime, kiek žemaičių tikėjo Palemono mitu, o kiek paprasčiausiai laikė jį naudinga legenda. Kritiškesni buvo nežemaičiai (Virvičius, Bogušas, Lelevelis); kita vertus, ir šiais laikais atsiranda mokslininkų, linkusių tikėti Palemono mitu, tačiau jie nėra profesionalūs Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų legendų tyrėjai.

⁸⁴ Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970, p. 149. Plg. neseniai pasirodžiusią Bogušo vizitacijos raporto publikaciją: Pranciškus Ksaveras Mykolas Bohušas, *Vilniaus švietimo apygardos mokyklų 1803 metų generalinės vizitacijos raportas*. Šaltinio publikacija = *Raport wizytacji generalnej szkół Wileńskiego Okręgu Szkolnego w roku 1803*. Publikacija šrodla, parengė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024.

⁸⁵ Vincas Maciūnas, *op. cit.*, p. 214; Meilė Lukšienė, *op. cit.*, p. 148.

Palemoną savo *metskaitliuose* mini Laurynas Ivinskis. Jau pirmajame, 1846 m., kalendoriuje pateikiama legendinė Lietuvos istorija nuo Vaidevučio, herulų („girulių“) ir Palemono – „Atsitikimaj garsesnįj Lietuvoje“⁸⁶. Su nežymiais redakciniais pakeitimais ši istorija (iš tiesų – istorinių įvykių sąrašas) buvo spausdinama iki 1859 m. kalendoriaus imtinai. 1860 m. kalendoriuje jau matome tęstinio istorinio straipsnio apie Kauną I dalį: „KAUNAS nuog jo pradžios, iki dienun musu gadines“. Po pirmosios žinutės apie 1025 m. įkurtą Vilkmergę (tai esą atlikęs Palemono „vadovas“ – vadas ar karvedys – Dausprungas) pateikiama antroji – kad 1030 m. Kauną įkūręs Palemono sūnus Kunas. Dar minimas vyriausias Palemono sūnus, Jurbarko įkūrėjas Barkus ir pirmieji Žemaičių kunigaikščiai Gimbutas ir Mantvilas⁸⁷. Tęstinio straipsnio pabaiga – 1863 m. kalendoriuje.

Pasak Tomo Petreikio, Ivinskis „Kauną buvo pasirinkęs kaip išeities tašką į Žemaitijos istoriją“⁸⁸. Tačiau analogišką istorinę medžiagą rasime *Kauno gubernijos atminimo knygelėje 1861 metams*. Pažymėtina, kad *Knygelėje* duomenys atrodo organiškiau, be to, jų pateikėju nurodomas žemaitis Jonas Prekeris (*Jan Prekier*, 1807 – po 1874), istorikas mėgėjas ir bibliofilas, tuo metu dirbęs Kauno gubernijos kanceliarijoje⁸⁹. Minėtina, kad ir *Auszroje* 1885 m.

⁸⁶ *Metu skajtlus ukiniszkas ant metu Wieszpates 1846 [...]*, Wilnui: Spaustuwej Juozapa Zawadzki, 1846, p. 6. Ivinskio šaltinių nustatymas – atskira tema; istoriografijoje nurodoma, kad, tarkim, mitologinė medžiaga (žr. toliau) buvo sukompiliuota pagal Narbuto *Lietuvių tautos istorijos* I tomą (Danutė Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis: Monografija*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 153–154). Anot knygotyrininko Tomo Petreikio, tikslinė *metskaitlių* auditorija buvo žemaičiai, daugiausiai ūkininkai, tačiau juos skaitė ir bajorai, kunigai (Tomas Petreikis, „Lauryno Ivinskio ‘metskaitliai’ Žemaičiuose: regioninės knygos kultūros aspektas“, in: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*, sudarė Albina Aukšoriūtė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 126–127).

⁸⁷ *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1860 Metu pribuwiniu, turenėjziun 366 dienas, [...] Paraszitas par Ł. Iwiński*, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzki, 1860, p. 5–6.

⁸⁸ Tomas Petreikis, *op. cit.*, p. 77.

⁸⁹ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1861 год*, кн. 1, отдел 2, Ковно, 1861, p. 6. Deja, Prekeris vis dar nesusilaukė straipsnio *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*. Apie jį plačiau žr. Gregorz Błaszczyk, *Prace wybrane z lat 1978–2020*, Poznań: UAM, 2023, p. 273–290; Nijolė Lietuvninkaitė, *Kauno senoji knyga: raiška ir plėtotė 1843–1918 metais*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 167. Beje, *Knygelėje* įvardytas ir legendinių (1025, 1030 ir

istorinė medžiaga perspausdinta ne iš *metskaitlių*, bet iš *knygelės*, nurodant Prekerio autorystę⁹⁰. O štai 1864 m. kalendoriuje, dienos šviesą išvydusiame 1863-iaisiais (pirmais sukilimo metais!), vietoj Lietuvos istorijos dalykų jau pateikiama mitologinė medžiaga „DIEWAJTEJ LIETUWIU ir ŽIAMAJCZIU pirm Kriksčionistes amžiaus“, tačiau tarp „pusdievių“ po Vitolio ir Alcio paminėti Palemonas, Nemunas (*Nemonas*) ir Kukovaitis (*Kukuwojtis*)⁹¹.

Uždraudus spaudą lotyniškosios abėcėlės rašmenimis, kalendorių leidybą mėginta tęsti Tilžėje. Čia 1869-aisiais išspausdintame 1870 m. kalendoriuje vėl regime tekstą „Atsitikimaj garsingii Letuwoj nog senowes amžiu“. Pirmoje dalyje, pavadintoje „Pradža Letuwoś“, tvirtinama lietuvius kilus „isz sunaus Nojaus, wardu Japeto“⁹², toliau pateikiami trys Palemono kilmės variantai – itališkasis, normaniškasis („vokiškasis“–germaniškasis) ir vietinis, arba lietuviškasis (Palemonas galėjęs būti sugrįžęs iš kelionės lietuvis):

Apej ateima Palemona su draugajs i Letuwą tejpogi gałwoczej nesutinka: wieni saka Palemonis buwes isz wałaku arba Italios, kiti sako buwes isz Normandu wolkiskzos giminius. Gali ir tejp ir tejp buti, wienok ne ejszku. O galejo buti ir isz Letu giminius sugriżielis isz kielones.⁹³

Atskirai dar paminėta variagiškoji-vergiškoji (taip pat skandinaviška?) kilmės versija: „Isz waragu lika Letuwoś ponaj: dielto ir Palemonas galeje buti Waragas.“⁹⁴

kt.) datų šaltinis – „Narbutas“ (по Нарбуту; žr. Памятная книжка Ковенской губернии на 1861 год, p. 6).

⁹⁰ Auszra, 1885, Nr. 9, p. 304.

⁹¹ Kalendorius taj ira: Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpacies 1864 Metu pribuwiniu, turenčziun 366 dienas, [...] Paraszitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1863, p. 11.

⁹² Kalendorius Ukiszkas kataliku Ziamajcziau ant meto 1870. Pagal senoje metu skajtlaus, [1869], p. 1. Anot Danutės Petkevičiūtės, istorinė medžiaga galėjo būti atsiųsta Ivinskio (Danutė Petkevičiūtė, *op. cit.*, p. 130).

⁹³ Kalendorius Ukiszkas kataliku Ziamajcziau ant meto 1870, p. 2. Galbūt remiamasi Strijkovskio etnogenetiniais išvedžiojimais, į viena suplakančiais keltiškuosius varagrus ir variagus (skandinavus). Žr.: Motiejus Strijkovskis, *op. cit.*, p. 193; plg. Teodor Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. III, p. 113 ir kt.; Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 3, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994, p. 97 ir kt.; Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, Warszawa: w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847, p. 496.

⁹⁴ Kalendorius Ukiszkas kataliku Ziamajcziau ant meto 1870, p. 2.

Pateikiama ir dvejopa *gerulių* etimologija (iš „gerųjų kariauninkų“ arba „išėję iš Lietuvos girių“):

Gerulej tejp wadinos arba dielto kad buwa isz geruju kariaunyku surinkti, arba delto, kad iszejo isz Letuwas giriu. Dielto zemajcziau rasztinikaj sako kad Gerulej arba Girulej buwę isz Letu gimines.⁹⁵

Iš šaltinių tik gana abstrakčiai nurodyti „žemaičių raštininkai“ (matyt, turimi galvoje Poška, Daukantas?). Skandinaviškąją lietuvių kilmės versiją greta kitų panašių „teorijų“ buvo pateikęs Narbutas; ji labiau atliepė to meto istorikų tyrinėjimus (plg. normaniškąsias-skandinaviškąsias Rusios ir Lenkijos valstybių kilmės koncepcijas), tad veikiai išpopuliarėjo – antai Kraševskis Palemoną ir jo palydovus tiesiai vadino skandinavais⁹⁶.

BAJORŲ GENEALOGIJOS. „PALEMONO AINIAI“ GIMBUTAI

Visus Palemono recepcijos atvejus surankioti vargiai bepavyktų⁹⁷ – neturėjome net tokio tikslo, tačiau tikėtina, kad medžiagos galėtų suteikti bajorų genealogijos. Anot Poškos, „labai daug žymių šeimų Lietuvoje ir Žemaičiuose, iš jo [Palemono] kildinančių savo bajorystę, yra gavusios savo kilmės dokumentus“⁹⁸. Ir išties Žemaitijos bajorai Gimbutai save kildino iš Palemono anūko Ginbuto, arba Gimbuto, legendinio Kauno įkūrėjo Kuno sūnaus ir

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Józef Ignacy Kraszewski, *op. cit.*, p. 496.

⁹⁷ Tarp jų neabejotinai esama ir tariamų. Pvz., Narbutas, rašydamas apie Palemono mitą, mini 1831 m. sukilėlį „Žemaitijos bajorą“ Antaną Palimoną, tačiau patikrinus žymiojo istoriko nurodytą šaltinį paaiškėjo, kad jis (*Palimon Antoni*) įrašytas tarp sukilime dalyvavusių Gardino gubernijos valstiečių (Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. III, p. 163; Teodoras Narbutas, *op. cit.*, p. 133, tik pastarojoje publikacijoje skelbiamas rankraštinis Narbuto priedas, kuriame Palimonas vadinamas „Žemaitijos bajoru“). Narbuto šaltinis: *Dodatek do gazety Kuryera Litewskiego*, 1835 I 10, Nr. 9, p. 30.

⁹⁸ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 263. Dar griežčiau formuluojama spausdintoje Poškos traktato versijoje: „Tie, kurie kilmės dekretus nuo paties Palemono *per directam lineam* turi sudarytus“ (*ibid.*, p. 653; vertimas mūsų – K. G.). Žinoma, Poškos tezė hipertrofuota; be to, kai kurios giminės kildinasi ne iš paties Palemono, bet iš jo palydovų (žr. toliau Mečislovo Davainio-Silvestraičio atvejį).

Žemaičių kunigaikščio⁹⁹. Šią genealogiją jie grindė spausdinta istorine medžiaga – tai liudija išrašai iš Ignoto Onacevičiaus „Žvilgsnio į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją“ (*Rzut oka na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego*)¹⁰⁰, Mykolo Balinskio ir Timotiejaus Lipinskio veikalo *Senoji Lenkija* trečio tomo, skirto Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, išspausdinto 1846 m.¹⁰¹, ir Karolio Szajnochos veikalo *Jadvyga ir Jogaila* antrojo, 1861 m., leidimo¹⁰².

Neįvardyta, bet veikiausiai apie Gimbutus nusirašyta iš Kasparo Niesieckio SJ herbyno (Niesieckiui buvo žinomi tik Gimbutai – egzuliantai iš Starodubovo pavieta) ir persipieštas Ginvilos herbas, kuris Gimbutams neva suteiktas 1443 metais¹⁰³.

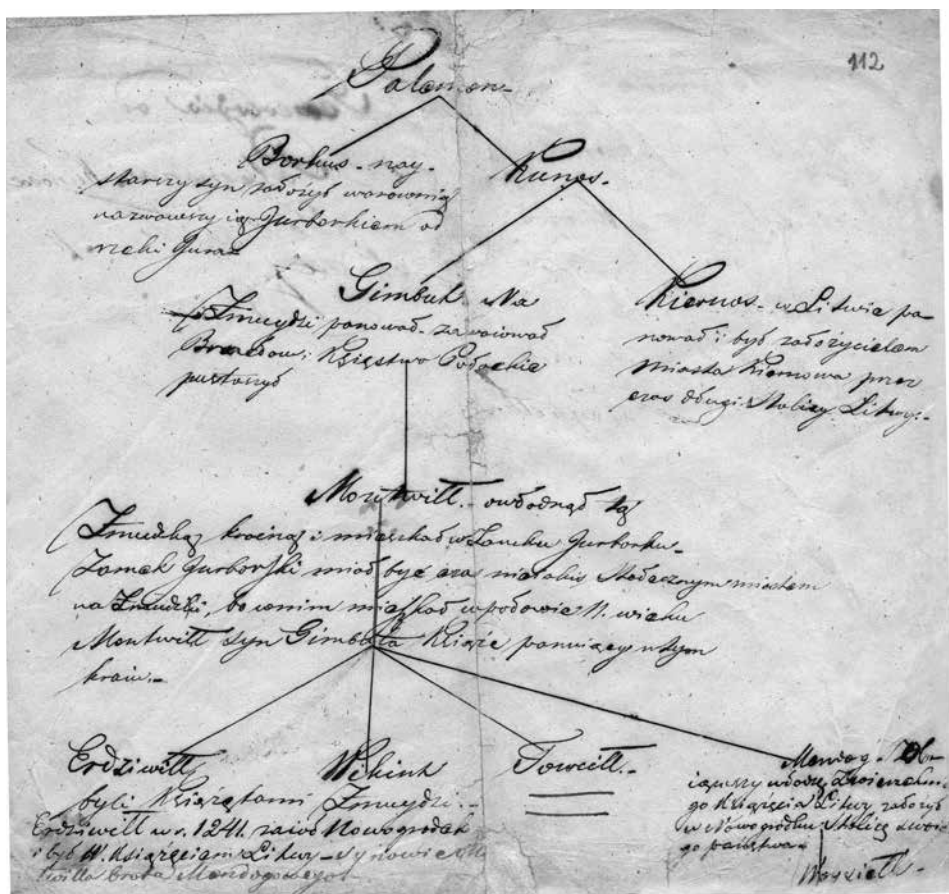
⁹⁹ Žr. „Wywod rodu Gimbutow od początku z Palemona i Kunosa“ (*Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai* [kompozitoriaus Stasio Šimkaus fonde išsaugota Na-lęcz herbo Gimbutų archyvo dalis], t. 1, in: LLMA, f. 47, ap. 1, b. 79, l. 108r–109v), „Rod Gimbutow bierze swój początek od Kunosa, Kunos zas od Palamona“ (variantas, nurodytas virš eilutės: „a Kunos od Palemona“; *ibid.*, l. 110r–111v), „Genealogia od Palemona i Kunosa – rod Gimbutow – pochodzi“ (*ibid.*, l. 112r–v), „Genealogia od Palemona i Kunosa – rod Gimbutow pochodzi“ (*ibid.*, l. 113r–114r). Apie Gimbutus ir jų „lizdą“ – XVI–XVIII a. jiems priklausiusį Gimbutų dvarą prie Kaltinėnų žr. Lietuvos dvarų sodybų atlasas, t. I: *Šilalės rajono savivaldybė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 97; Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 2: [G–J], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 94–100. NB: Liudviko Adomo Jucevičiaus motina buvo Ieva Gimbutaitė, o Zuzana Gimbutaitė buvo Dionizo Poškos brolienė; tiesa, levos giminystę su mūsiškiais Gimbutais dar reikėtų ištirti. Žr.: Augustinas Janulaitis, *Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius, Lietuvos rašytojas (1813–1846)*, Vilniuje: M. Kuktos spaustuvė, 1910, p. 5 (Jucevičiaus krikšto metrikų vertimas į liet. k.); Michał Brensztejn, *Dionizy Paszkiewicz pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX wieku*, Wilno: Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha, 1934, p. 45. Už informaciją apie Gimbutų archyvą dėkojame dr. Juozapui Blažiūnui.

¹⁰⁰ Pirmą kartą klaidingai įvardyta kaip Teodoro Narbuto veikalo ištrauka (*Wyjątek z dzieła Narbutta z pamiętnika Naukowo-Literackiego [...]; Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, l. 107r, plg. l. 108r; Żegota Onacewicz, „Rzut oka na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Pamiętnik Naukowo-Literacki: pismo zbiorowe umiejętności, literatury i sztuki*, t. I, Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1849, p. 17).

¹⁰¹ *Starożytna Polska: pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego, t. III: *Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa: nakład i druk S. Orgelbranda Księgarza, 1846, p. 20–21.

¹⁰² *Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, l. 121r–122v; Karol Szajnoch, *Jadwiga i Jagiełło. 1374–1413: opowiadanie historyczne*, wydanie drugie, poprawne, We Lwowie: nakładem autora, 1861, p. 270–271, 308.

¹⁰³ *Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, l. 126r; Kasper Niesiecki, *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższymi Honorami Heroicznym, Męstwem y odwagą, wytwor-ną nauką a naypierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świątobliwością Ozdobiona [...]* Tom

Šioje Gimbutų sukauptoje medžiagoje yra du Ivinskio 1860 m. kalendoriaus lapai, juose – istorinės žinios apie Kauną su antrašte „KAUNAS nuog jo pradžios, iki dienun musu gadines“¹⁰⁴. Riebiai pasibrauktos frazės apie Kuną, Žemaičių kunigaikščius Gimbutą ir jo sūnų Mantvilą: „1040. Kunasas užmusztu“, „Kunigajkszcziu o Gimbutas, Ziamajcziu“, „Montwiła sunaus Gimbuta [...] Ziamajcziu Kunigajkszcziu“¹⁰⁵. Anaipol nestebina, kad Gimbutai skaitė

drugi. W Drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1738, p. 211–212. Informacija apie herbo suteikimą 1443 m. paimta ne iš Niesieckio.

¹⁰⁴ *Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 2, in: LLMA, f. 47, ap. 1, b. 8o, l. 1r–2v. Viršutinėje paraštėje užrašas ranka: „Za 1860. rok Kalendarz Żmudzki wydany przez Iwińskiego. – w Retowie“ (*ibid.*, l. 1r).

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 1v.

Metas	Išėja metu, Metas	Išėja metu
kiese ties upėmis Neria, Nemana, Newiezas ir Dubisas. Borkus turieja sawa dali- ka senowes Jurgijoje arba Girijsje nuog Juburka iki Baltijos jures — o Spieras tarp upiu: Newiezas, Szerwintos ir Swintos. Fir- mesnej miri Borkus, kurio Walstis teka Speruj, o po šzio nuomirties abė dale pa- jemia Kunasas.		mi po wardu Wietininka, kuriumi apskirtu palika nuog diedes sawa Mindowga, Di- dzioja Lietuwos Kunigajksčia 619
1040. Kunasas užmuszu palika ties Slonima miesteliu besimuszant su Jaroslauw Wla- dimirawicze; palika du sunu: Kernusa ir Gimbuta. Kernus buwa pirmuju Lietuwos Kunigajksčziu o Gimbuta. Ziamajcziu . . . 820		1248. Liwonaj daug pragajszties padari nuo- plieszdami anus 612
1060. Nuomirtis Montwilla sunaus Gimbuta buwusia Ziamajcziu Kunigajksčziu, po ku- riumi pasilika wajkaj: Erdziwillas, Niemo- nas ir Wikintas; tas paskutinis po tie- wu istoja 800		1251. Tie patis Liwonaj wiel galawose po Ziamajcziu ziamė iszpieszdami nauda . . 609
1169. Nuomirtis Kukuwojtisa, sunaus wajka Dowszprunga. Kaunas teka jo sunuj Swal- gutuj 791		1259. Rugpiuczia mienesije Mindogas atida- wi Liwonams wisa Ziamajcziu ziamė . . . 601
1203. Lietuwos Kunigajksztis Ringoldas gi- minajtis Kunasa ties Uzpolaus miesteliu (Wilkamieriaus pawiete), ant eziara Alks- nis muszose su Liwonaj kurius wedia Folk- winas; ir noris Letuwej pragajszina ant muszia 2000 zmoniu, wienok jun neprie- telej Liwonaj daug apturieja pragajszties ir rejkieja skubinaj szalen atsitrauktė . . 657		Uzsiustina uz taj Ziamajtej ant sawa Ku- nigajksčia ir drauge su Kuronaj uzpulia ant Liwon su wisa galibe ir iszumusza anus iki wiena Kursze ties upes Dubros.
1212. Sunus Swalguta. Utenes uzdietojas U- cieniu apgintawies kur dabar miestelis U- cienaj, Wilkomieriaus pawiete, ant kela grinztant isz Didzioja Naugroda kame bu- wa aplankes Kunigajksztis Szwentoslawa Wsewatadowicze sugautu palika nuog Li- wonu rajtininku, uzdaritu Wendenia kali- nieje ir tinaj nuozditu. Sunus jo, Swin- torogas pasilika metu nedaejes ir buwa po priwejzediejimu Ringolda 648		1260. Trojnatas, giminajtis Mendoga aplan- ki jin su pasiuntinejs nuog Ziamajcziu, par- kalbieja idant jo diedė Mendogas atsiza- dietu Kriksčionistes ir sugrinzu pas sawa diewajtuku pagal buda senucziu diel nuome- tima nuog sawes junga kalawininku (kawa- lerow mieczowych) 600
1230. Ringoldas pirmasis pramani sawi Di- dziuju Lietuwos Kunigajksčziu, Rusu ir Ziamajcziu 630		1275. Trabus, sunus Germunda Didzioja Lie- tuwos Kunigajksčia buwa ipatingu Zia- majcziu Kunigajksčziu ir waldi jen iki 1278 meta, kurintaj meta; Ziamajcziu ziamė su Lietuwa suwienija, o po nuomirties brolia sawa Gedimina, pastoja Didziuju Lietuwos Kunigajksčziu 585
1236. Uzpulimas Liwonu ant Lietuwu po wa- dowu parsenusia jun pardietoja Folkwina fon Winterszterna. Anus pawiejka Lietu- wej pas Tiltogala pri pakrazsties upiu La- wenas ir kamienas. Patsaj Winterszternas, Grafaj: Dannebergas ir Gasseldorfas drau- 48 gairesniuju karejuju krita ant 624		1285. Ant gala Birzia mienesia atsirada Zia- majcziu ziamieje ir Kursze slankioječiu wabalum wejsle, turenčziun kurklia pawoj- ksla arba tocziaus wiezia; po kurjuw ican- dima žmogus antranje arba tretenje diena nuomirdawa 575
buwa Ziamajcziu walditoju		1294. Prusinej Kalawininkaj po wadowu sawa Komandora isz Ragajnes Ludwika — Fon Libencel butinaj sugrowi swetimun diewun namus wadinamus Rumas pri Dubisos kra- szta 566
		1303. Rugpiuczia 8 diena Lietuwoje ant sau- lielidzia, Prusu parubezieje, kur dabar Kau- na Gubernije, buwa ziames drebejimas 557
		1312 — 1313. Isz prizasties neužderiejima lau- kun wisa Lietuwa nuokentieja didi bada, o wieslesnej ateja maras. Bada meta kiti tiwaj jedia wajkus sawa 547
		1316. Prusu kalawininkaj pirma žigi wienu pri ejimu iszpieszia Kauna apgintuwe ku- rios wadowas Gasztoldas pakluwa ing ka- lini; bet wieslesniu lajku iszpierka jin Gedi- minas Didinsis Lietuwos Kunigajksztis . . 544

2 pav. Lauryno Ivinskio kalendoriaus puslapis su pabrauktomis frazėmis apie Kuną, Gimbutą ir Mantvilą (LLMA, f. 47, ap. 1, b. 8o, l. 1v)

Ivinskio kalendorius (kaip ir nemažai Žemaitijos bajorų¹⁰⁶), – įdomiau, kad kalendoriaus fragmentą įtraukė į savo archyvą, šitaip papildomai pagrįsdami savo genealoginį mitą.

¹⁰⁶ Danutė Petkevičiūtė, *op. cit.*, p. 123. Apie kalendorių skaitytojus Žemaitijos kilminguosius plg. Tomas Petreikis, *op. cit.*, p. 108–118 (Gimbutai nepaminėti).

Tiesa, XVIII a. pabaigos – XIX a. „oficialiose“ genealogijose, teiktose bajorystei patvirtinti, Gimbutai kildinomi iš „pagonybės laikų“ bajoro Vizbaro, kuriam didysis kunigaikštis Vytautas 1454 m. (*sic!*) Karšuvos pavieta, prie Kallinėtų, padovanojęs du valstiečius¹⁰⁷. Su minėtomis genealogijomis būdavo pateikiami ir Vytauto dokumento (donacijos) nuorašai, kuriuose yra klaidinga 1454 m. data ir neteisingas 11 indiktas¹⁰⁸.

Apie Gimbutus išsamiau tėra rašęs iškilus Žemaitijos istorijos tyrinėtojas Grzegorz Błaszczykas. Pasak jo, legendos apie Gimbutų kilmę iš Palemono net neverta analizuoti (*sic!*), išlikęs jos pėdsakas – Rasų kapinėse tebestovinti Gimbutų koplyčia, papuošta kunigaikščio mitra¹⁰⁹. Galima pridurti, kad po mitra herbiniam skyde yra „Gediminaičių stulpai“ (plg. anksčiau minėtą Palemono suplakimą su Prosperu Kolona), o pati koplyčia pastatyta XX a. pradžioje¹¹⁰. Tiesa, vargu ar tai mūsiškių Žemaitijos Gimbutų kapavietė – galbūt tik giminaičių ar bendrapavardžių. Šiaip jau Žemaitijos Gimbutai savo oficialiose genealogijose nurodo, kad jų herbas – *Nałęcz* (baltas sumegztas kaspinas raudoname lauke).

Kaip jau užsiminta, tarp Gimbutų sukauptos medžiagos taip pat yra, matyt, iš Niesieckio SJ herbyno nusirašyta informacija apie Starodubo pavieto Gimbutus ir Ginvilio herbą (*Herb Ginwil*)¹¹¹, tačiau nežinia, iš kur paimta pridėtinė in-

¹⁰⁷ *Gimbutų genealoginiai medžiai*, in: LMAVB, F 20–4084, l. 1r; F 20–5192, l. 20v–21r; *Gimbutų giminės [kilmės] išvedimai*, in: LLMA, f. 47, ap. 1, b. 79, l. 82r, 159r. Iš Vizbaro kildinomi ir daugiau Žemaitijos giminių, kaip antai Radvano herbo Paškevičiai (Dionizo Poškos giminė); žr.: Vytautas Vanagas, *Dionizas Poška*, Vilnius: Pradai, 1994, p. 10; Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 4: [M–P], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 467, 477.

¹⁰⁸ *Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, l. 44r–45v, 153r–154v. Plačiau žr. Konstantinas Jablonskis, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai“, in: *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 382–385; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrai i wydął Jerzy Ochmański, Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, nr. 89; Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 2: [G–J], p. 96.

¹⁰⁹ Grzegorz Błaszczyk, *op. cit.* Mokslininkas nenurodo šaltinio, kuriame rašoma apie Gimbutų kilmę iš Palemono (anksčiau minėtos LLMA bylos jo pateikiamame šaltinių sąrašė nefigūruoja, tačiau jame yra LMAVB saugomi „medžiai“, kuriuose regime oficialią Gimbutų genealogijos versiją nuo Vizbaro).

¹¹⁰ Žr. *Rasų kapinės Vilniuje: istorija, menas, gamta*, red. Anna Sylwia Czyż, Bartłomiej Gutowski, Warszawa – Kraków: Instytut POLONIKA / Societas Vistulana, 2019, p. 223, 231.

¹¹¹ *Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, l. 126r; informacijos šaltinis nenurodytas – veikiausiai nusirašyta iš Niesieckio herbyno pirmojo leidimo: Kasper Niesiecki, *op. cit.*, p. 211–212. (Šitaip manyti verstų herbo piešinys, kuris antrajame,

formacija, kad 1443 m. šis herbas suteiktas Gimbutams. Ginvilio asmenvardis ir 1443-ieji vėl mus grąžina prie „Žygimanto Barzdotojo privilegijos“¹¹² Veliuonai. Įdomu, ar sutapimas atsitiktinis, ar būta kokio nors bendro šaltinio? Tikėtina, egzistavo kolektyviniai XVIII–XIX a. vaizdiniai apie „pradžią“, čia puikiai dera ir Vizbaro atveju minimi pagonybės laikai, netiesiogiai (kaip nesenas krikščionybės priėmimas) figūruojantys ir Žygimanto Barzdotojo falsifikate.

Surinkta medžiaga rodytų, kad Gimbutų genealogija nuo Palemono surašyta apie XIX a. vidurį (deja, ji nedatuota), tačiau aukščiau pateiktos Poškos citatos apie giminių kildinimąsi iš Palemono leidžia teigti, kad ji galėjo atsirasti anksčiau, tik vėliau buvo pagrįsta aptartąja medžiaga.

Apskritai verta atkreipti į šaltinių repertuaro pokyčius. Iki tol buvo įprasčiau remtis Strijkovskio *Kronika* (pavyzdžiui, 1666 m. sukurtame Radvilų genealoginiame medyje, žr. LVIA, f. 1280, ap. 2, b. 9), tačiau laikai keičiasi, kaip matėme, atsiranda naujų, masiškesnių ir prieinamesnių, patogesnių informacijos šaltinių. Antra vertus, keitėsi ir pačių dvarininkų išsilavinimas, iš esmės būtinu jo elementu tapo mokslas gimnazijose ir pensionuose, nors dar XVIII a. kai kurie Gimbutų giminės nariai buvo neraštingi¹¹³.

ANDRIUS VIŠTELIS, MEČISLOVAS DAVAINIS-SILVESTRAITIS IR KITI

Iš buvusios Žemaičių Kunigaikštystės pakraščio (Zapyškio apylinkių) kilęs būsimasis „aušrininkas“ Andrius Vištelis (Andrius Jonas Vištelis-Višteliauskas) 1876 m. kovo 18 d. laiške žymiajam istorikui ir rašytojui Juozapui Ignacijui

XIX a., leidime skiriasi labiau, žr. [Kasper Niesiecki], *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.*, wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. 4, w Lipsku: nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1839, p. 118.)

¹¹² Joje figūruoja Dinvilas – neabejotinas vedinys iš Ginvilio.

¹¹³ Žr. 1710 III 12 dokumentą: *Jozefa i Jakóba Gimbutow pisma nieumiejętnych (Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai, t. 1, l. 158r)*; kai kurie Gimbutai pasirašinėjo trimis kryželiais (1783 I 9 Marijonos Gimbutienės ir 1804 X 8 Jokūbo Gimbuto testamentai, *ibid.*, l. 91r, 196r); taip pat plg. Mauricijaus Karpio liudijimą apie menką jo laikų Žemaičių bajorų raštingumą: Mauricijus Pranciškus Karpis, *Žemaitijos Kunigaikštystės pasiuntinio rinktiniai raštai*, sudarė ir vertė Dalius Viliūnas, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017, p. 158.

Kraševskiui pastarąjį vadina „tikru Palemono sūnumi“¹¹⁴. (Apskritai Vištelio laiškei Kraševskiui pasižymi ypatingu pietetu – juose Vištelis adresatą vadina tėveliu, Žyniu, „krivių krivaičiu“ ir pan., mat tuo metu intensyviai skaitė Kraševskio *Anafielę* ir netrukus ėmėsi versti pirmą jo dalį „Vitolio rauda“.) Vėliau rašytoje glaustoje Lietuvos istorijoje *Palemuną* (*sic!*) Vištelis laiko herulų (*gerulių*) vadu: „Naujas pribuvimas Geruliu skaitljuje 500 po vadovyste szlounojo wado Palemono [taisyta į: *Palemuno*] [...]“¹¹⁵

Kitas „aušrininkas“, Žemaičių bajoras iš Raseinių apskrities ir tautosakos rinkėjas Davainis-Silvestraitis (1849–1919), kurio šeimoje taip pat skaityti *metskaitliai*¹¹⁶, 1884 m. *Auszroje* publikavo štai tokią „Pasaką apie Palemoną“:

Užnemunyje (Užgiriniame Trake), šiaudien Suvalkų rėd., gyveno žemaičių sen-tėviai, kurie buvo labai dievobaimingi žmonės ir laikė save už šventus. Už sveti-moterystę, vagystę, latrystę ir kitus nusidėjimus jie perkeldavę prasikaltėjus per Nemuną ir pavesdavę juos vilkams. Šios dienos Žemaitijoje tuomet buvo girios be galo ir be krašto, sako, ir gyventojų, kaimų ir pilių čia dar nebuvę; tik vilkų gaujos staugė ir meškos murmėjo. Vieta, kur išvarydavo prasikaltusius, vadinosi Vilkija (ant Nemuno kranto, Kauno pavieta), nes vilkų čion daugiausiai buvę.

¹¹⁴ *Lietuvių kultūros veikėjų laiškei J. I. Kraševskiui*, parengė Bronius Genzelis [ir kt.], Vilnius: Mokslas, 1992, p. 174.

¹¹⁵ Andrius Vištelis, [*Lietuvos istorijos užrašai*, ~ 1883], in: LLTIB Rankraštynas, f. 1, b. 884, l. 6r. (Rankraštyno darbuotojai *istorijos* rankraštį apytikriai datavo 1883 metais.) Apie heruliškosios teorijos populiarumą tarp „aušrininkų“ byloja Basanavičiaus spėjimas, kad liaudies dainoje „Svetima šalėlė“ minimos „Geruliu-Lietuviu“ kelionės „trecziame ir ketvir-tame szimtmetyje, Kristui gimus“, žr. *Auszra*, 1884, Nr. 7 ir 8, p. 258.

¹¹⁶ Olga Mastianica, „Keli nežinomi Mečislovo Davainio-Silvestraičio kūrybos puslapiai“, in: *Metai*, 2013, Nr. 7; apie išlikusius Davainiui-Silvestraičiui priklausiusius 1852, 1859, 1861 ir 1862 m. Ivinskio kalendorių egzempliorius žr. Tomas Petreikis, *op. cit.*, p. 123. NB: Davainis-Silvestraitis save kildinęs iš legendinio Eišiškių įkūrėjo Eikšio, o rankraštinė Silvestraičių (Silvestrovičių) genealogija giminę išvedė iš Palemono palydovo Julijono Ursino; savo motinos Eufruzinijos Jarudaitės giminę Jarudus Davainis-Silvestraitis manė esant skandinavų kilmės. Žr.: *Auszra*, 1884, Nr. 5 ir 6, p. 205; Vaižgantas, *Raštai*, t. 14, parengė Laima Arnatkevičiūtė, Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos ins-titutas, 2002, p. 145. Išsamiau apie Davainio-Silvestraičio kilmę ir išsilavinimą žr. Olga Mastianica-Stankevič, „Mečislovas Davainis-Silvestraitis ir jo *Dienoraštis*“, in: Mečislovas Davainis-Silvestraitis, *Dienoraštis 1904–1912*, (*Bibliotheca Archivi Lithuanici*, t. 11), Vil-nius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 15–27.

Užnemuniškiai ilgai dūmojo, kad perkeltus per Nemuną žmones vilkai ir meškos išnaikindavę, ir daug metų praėjo, iki sužinojo, kad ir šios dienos Žemaitijoje žmonės gyveną. Atsitiko, kad vienas kunigas, bausmei į Žemaitiją išvarytas, Vilkijos aprubėje užtiko pirmą gyventoją, kursai taipogi senovėje buvo išvarytas iš Užnemunės. Eidamas tolyn, jis sužinojo, kad čion daug žmonių gyvena, ir, nuėjęs dar toliau šiaurės link, rado didelį kaimą Ariogalą; paskiau jis nukako į Raseinius ir, apėjęs didelį žemės plotą, paliudijo, kad ir Žemaitijoje žmonės gyveną lietuviai ir paeiną nuo tų iš Užnemunės išvarytų. Sveikas į Užnemunę sugrįžęs tas kunigas papasakojo čia, kad ir anapus Nemuno esą gyventojai, apie ką sužinojęs vienas užnemuniškis kunigas, vardu Palemonas, drauge su 40 vyrų persikėlė per Nemuną ir į Žemaitiją atsikraustė, didelį trenksmą tarp gyventojų pakeldamas. Persikėlė jis per Nemuną Vilkioj, o tolyn Nemunu plaukė iki Dubysos upės ir atrado visas tas vietas, kurias ansai kunigas buvo minavojęs. Nuo šito Palemono, sako, paeiną Lietuvos kunigaikščiai, o nuo jo giminių ir tų vyrų, kuriuos drauge su savimi atsivedė, – žemaičių bajorai. Visi jie buvo labai išmintingi ir mokyti vyrai, o mokėdami su žmonėmis dorai apsieiti, apėmė didelį žemės plotą. Visi ėjo pas juos ant rodos, o jie, kur reikėjo, geru prie savęs žmones pritraukė arba piktų – liedami savo priešininkų kraują.

Pirmąkart Žemaitijon ateidamas Palemonas atsivedė tik 40 vyrų iš savo giminės; bet paskiau pamatęs, kad nepereinamomis giriomis apžėlusį visą žemės plotą tarp Nemuno, Dūnos (Dauguvos) ir jūrų – marių su savo giminaičiais negalėsiąs apimti, sugrįžo į Užnemunę ir į 60 metus po pirmo Žemaitijon atėjimo vėl ten parsivedė 300 bajorų.

[...]

Pirm lietuvių atėjimo Žemaitijon, čionai gyveno būrai, didžiai paiki ir nieko nenuvokiantys žmonės. Laukų arimo, javų jie nepažinojo ir maitinosi tik pupomis, giriniais obuoliais, ąžuolų gilėmis, riešutais, žuvimis ir girinių gyvūnų mėsa. Javus čion Palemonas atgabenęs. Palemonas žemę užimdamas iš lankų šaudė, o būrai gindamiesi akmenimis mėtė.

Palemonas į Žemaitiją pirmąkart atėjo 908 m.¹¹⁷; jis ir 40 jo giminaičių, sako, iš Persijos paeiną. Galimas daiktas, kad jie buvo gimę Užnemunėje, bet jų tėvai ir

¹¹⁷ Anot Davainio-Silvestraičio, Jonas Basanavičius, perrašydamas „Pasakos“ tekstą, įvėlė klaidą – turėtų būti 908 m. nuo 1882-ųjų (tais metais „Pasaką“ Bakučiui papasakojęs Šiaudinis), taigi 974-ieji. Žr. M. Davainius [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Paaiszkynimas“, in: *Auszra*, 1884, Nr. 5 ir 6, p. 205. (*Tėvynėje* neperspausdintas.)

seniai tikrai iš Persijos atėjo. Palemonas, sako, buvęs vidutinio stuomens, apskrito veido, geltonplaukis ir mėlynakis. Jis, kaip ir jo giminaičiai, dėvėjo milinę sermėgą su daugybe raukinių (kvoldų), elniniu plačiu diržu apsijuosęs ir didele šviesvarine sagtimi, kuri svėrusi per svarą, susisegęs; barsukines kepures jie dėvėję ir tokius turėję krepšius; kelnes avėję [sic!] zomšines ir vyžas.

Pirmučiausiai Palemonas apėmęs dalį Žemaitijos tarp Nemuno, Nevėžio upės ir Šatrijos kalno ir gyvenęs Veliuonoje, ant Nemuno kranto, vietoje, kuri jam didžiai patikusi. [...]

Palemonui valdant buvęs gražus Žemaitijoje rėdas ir ramumas; bet jo įpėdinams bevaldant, lietuviai turėję daug neprietelių. Bjauriausia buvo, kad pakilo nuo marių žuvėdai, arba platburniai, kurie buvo bauginę žemaičių neprieteliai ir ilgai mus visokeriopai kankino. Šitie žuvėdai buvę bjauriausi žmonės ir nuo jų, sako, paeina būrai; bet jie per ilgą laiką pergalėti tapo ir į vergučius paversti. Žuvėdai turėjo savo kitonišką kalbą, nelietuvišką, ir tik paskiau jie ir lietuviškai pramoko. Jie buvę juodplaukiai, o kūno oda jų buvusi ruda; barzda labai reta ir rusva, stačios ausys ir rudos akys; augaloti žmonės, jie buvę linksmos natūros. Ilgainiui jie pavirto į žemaičius.

Platburniai Palemoną vadino Pilemonu, nes jis privertė juos pilis taisyti ir pilti.¹¹⁸

Ten pat, *Auszroje*, „Pasaką“ savo prieraše-komentare palankiai įvertinęs Jonas Basanavičius Palemoną susiejo su antikinio Ponto valdovais, o 908-uosius nurodė senovės Romos eros metais („nuo miesto įkūrimo“, tad 908 – 754 = „154 m. po Kristaus gimimo, ir szitą paskutinį mės galime priimti už Palemono į Žamaitiją atėjimo metą“). Dar nurodė Suvalkų rėdybos (guberni-

¹¹⁸ *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 59–63 (čia cituojama sumodernintai pagal: *Mėnraštis Aušra* (1883–1886): Reprintinis leidinys. Įvadinė knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, p. 374–377). Originalas su Basanavičiaus ir Šliūpo komentarais, tačiau be Davainio-Silvestraičio atitaisymo perspausdintas JAV (žr. *Tėvynė*, 1900, Nr. 41, p. 336–338). Minėtina, kad *Tėvynės* redaktorius Jonas Žilinskas vėliau išleido knygą: *Palemonas ir jo padermė*, padavimus surinko ir paaiškino Jonas Jonila Žilius, Klaipėda: Akcinės „Ryto“ bendrovės spaustuvė Klaipėdoje, 1928. Apie „platburnius“ ir girulius, tiesa, minėdamas ne Palemoną, o tik Odoakrą, rašė *Auszros* skaitytojas, knygnešys ir emigrantas JAV Juozas Otto Širvydas (žr. Juozas Otto Širvydas, *Attilos siaubimas Lietuvių kraštais*, Cleveland, Ohio: Spauda ir Lėšos „Dirvos“, 1919). Basanavičius, rašydamas apie lietuvių kilmę iš trakų, taip pat dar sugrįš prie „Pasakos“, tačiau iš šio teksto jam rūpės tik būrai, arba „platburniai“, kuriuos jis tapatins arba su „suomiškąja rase“, arba dakų kaimynais „burun“ (*Lietuvizškai Trakiszkos Studijos Dr. J. Basanavicziaus*, in: *Dirva*, Spaliu (October) 1898, No 4, kn. 5, p. 51–57).

jos) „Užgiriname Trake“, „Elnevos“ valsčiuje, esantį kaimą *Palemona*; regis, tai tikras vietovardis, leidęs pagrįsti „Pasakoje“ minimą Palemono atėjimą iš Užnemunės-Suvalkijos. Anot Basanavičiaus, *Palemonas* – lietuviškas vardas, kilęs iš „lemti, palemti“¹¹⁹.

Kritiškiau į „Pasaką“ ten pat išspausdintame komentare pažvelgė Jonas Šliūpas. Nors Davainis-Silvestraitis ir nurodė pateikėją – juo esą buvęs 98 m. amžiaus valstietis Antanas Šiaudinis iš Kuičių [Kniečių¹²⁰] kaimo, „o užrašyta V[incento] Bakučio iš Paserbenčio kaimo“, – Šliūpo nuomone, „Pasaka“ esanti ne gelminė autentiška liaudies kūryba, „bet paplitusi tarp žmonių nū rasztininku, skaicziusiu lenkiskose ir lotiniskose kronikose apie atėjimą Palemono į Lietuvą“¹²¹. Ir išties vargu ar valstietis Šiaudinis būtų skaitęs lenkiškas ir lotyniškas kronikas, be to, įtarimų kelia Davainio-Silvestraičio nuoroda, kad 1882 m. Šiaudinis miręs¹²². Įtartina atrodo ir sudėtingai ilgas užrašymo kelias: Davainis-Silvestraitis esą iš Bakučio užrašęs, ką šiam papasakojęs Šiaudinis (o juk Bakutis pats buvęs raštingas!¹²³). Tad veikiausiai „Pasaka“ bus paties Davainio-Silvestraičio sukurtas folkloro falsifikatas: pradinė medžiaga galėjusi būti Bakučio pasakojimas, vėliau papildytas Davainio-Silvestraičio, o būtent jis jau tikrai buvo skaitęs įvairių istoriografinių tekstų. Tokio pobūdžio kūrybai galėjo įkvėpti Edmundo Veckenstedto 1883 m. Heidelberge paskelbtas pseudofolkloro rinkinys¹²⁴.

Išsamiai „Pasakos“ analizei reikėtų skirti atskirą straipsnį. Čia atkreipsime dėmesį tik į kai kurias smulkmenas. „Pasakoje“ modifikuota (užmaskuota)

¹¹⁹ *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 61–62. Palemono kaimas (*Palemona*) XIX a. išties minimas Suvalkų apskrities Jeleniavo (*Jeleniewo*) valsčiuje (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1882, t. III, p. 556; ar negalėjo šis žodynas ir būti Basanavičiaus šaltinis?).

¹²⁰ Žr. atitaisymą: M. Davainius [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Paaiskinimas“, p. 205.

¹²¹ J. Szl. [Jonas Šliūpas], [redakcinis priedas-komentaras prie Auszroje išspausdintos Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“], in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 63–64.

¹²² M. Davainius [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], *op. cit.*, p. 205. Mirę asmenys-šaltiniai – tradicinė falsifikatų kūrėjų arba platintojų priedanga; nelabai realus atrodo ir pateikėjo amžius.

¹²³ Patikslintas užrašymo kelias nurodytas čia: *ibid.* Pažymėsime, kad tarp išlikusių Bakučio rankraščių, saugomų Lietuvių tautosakos archyve, „Pasakos apie Palemoną“ nėra. Apie Bakutį taip pat žr. Vida Girininkienė, „Kalnų apylinkių pasakoriai ir aušrininkai“, in: *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 2 (7), p. 9–14.

¹²⁴ Bronislava Kerbelytė, „Mečislovas Davainis-Silvestraitis tautosakininkas“, in: *Pasakos, sakmės, oracijos*, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, redagavo Kostas Aleksynas, Vilnius: Vaga, 1973, p. 13–16; dėl falsifikuoto, „pagražinto“ folkloro taip pat žr. Eadem, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970, p. 232–233.

herulų-girulių kilmės teorija („Užgirinis Trakas“¹²⁵) suliejiama su rytietiška (,,iš Persijos“) ir skandinaviskąja teorijomis. Rytietiškoji, matyt, atliepia XIX a. atrastą lietuvių kalbos artimumą sanskritui¹²⁶; kaip minėta, būtent tuo metu išpopuliarėjo ir skandinaviskoji versija (žr. Priedą, 1 lent.; plg. Davainio-Silvestraičio motinos giminės Jarudų kildinimą iš skandinavų).

Čia bene pirmą kartą matome aprašytą Palemono išvaizdą: mėlynakis blondinas, „iš Persijos“, vilkįs XIX a. valstietišku apdaru¹²⁷. Taip pat pirmą kartą Palemono mito kontekste iškeliamą Veluona kaip ateivių vado rezidavimo vieta¹²⁸ „Pasaką“ baigia liaudiška Palemono vardo etimologija – esą „[p]latburiniai (žuvėdai, švedai) Palemoną vadino Pilemonu, nes jis priverstė juos pilis taisyti ir pilti“. XX a. panašią etimologiją užfiksuoja Balys Buračas (žr. toliau šiame straipsnyje, taip pat Priedą, 2 lent.).

1888 m. Davainis-Silvestraitis užrašo į tradicinį folklorą jau panašesnę sakmę apie Palemoną:

O kai atėjo ing mūsų Lietuvos kraštą Palmonas, sako su penkiais šimtais girininkų, arba, kaip sakant delikatiniai, ne kaipo statmukis¹²⁹, tai yra bajorai. O kur anie pradėjo savo jau gyvenimą apsirinkt? Visų pirma ant krašto upės Dubysos ir kur yra Jūrė ir pagal Nemuno. Ir metų nuo to laiko tikrai tiek yra 1018 metų (tūkstantis aštuoniolika metų nuo laiko užrašymo 1888 m.) po Kristaus gimimo.

¹²⁵ Dėl Užgirio arba Užgirio trakto žr. Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. I, Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1938, p. III; taip pat [Jonas Basanavičius], *Dr. Jono Basanavičiaus autobiografija*, Vilnius: Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys, 1936, p. 7 (Basanavičius lenk. *trakt* lietuvinio „trakas“).

¹²⁶ Žr. Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 48, 51. Plg. Basanavičiaus įsitikinimą, kad senovės lietuvių „rasztzenkliai“ turėję būti panašūs į „rasztzenklus sanskritszkos ar Avestos kalbos“ (J. Bs. [Jonas Basanavičius], „Senovės lietuviu szventenibė“, in: *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 278).

¹²⁷ Apie praeities vizualizaciją XIX a. naratyvuose plg. Brigita Speičytė, *Anapus ribos. Maironis ir istorinė Lietuva*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 69–70 (su Vakarų Europos medžiaga gretinamas fantastiškai detalus vyriausiojo žurno aprangos aprašymas Narbuto *Lietuvių tautos istorijos* 1 tome).

¹²⁸ „[V]ietoje, kuri jam didžiai patikusi“ – nesunkiai atpažįstama Lietuvos metraščių klišė, perimta ir išplatinta Strijkovskio; Veluona, kaip *locus amoenus*, XIX a. aukštinta įvairių autorių – Nezabitauskio, Vladislovo Sirokomlės, Teodoro Trippino ir kt.

¹²⁹ „Statmukys, statmukis“ – „1. kas tiesmukai, nemandagiai kalba, stačiakalbis [...] 2. kas daro ką atžariai, į nieką neatsižvelgdamas“, žr. *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIII: *Slėna – stvoti*, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 714.

...ir taip toliau (dar minima Viduklė, kurioje ant „labai dailios kalvos“ apsigyvenę du *Palmono* palydovai bei jų sesuo)¹³⁰. Vėl akivaizdi metraštinio pasakojimo įtaka; tiesioginis šaltinis – Strijkovskio *Kronika* ir (arba) kiti ja sekantys tekstai (pavyzdžiui, Kraševskio *Lietuva*, Narbuto *Lietuvių tautos istorija*), galbūt *metskaitliai*, kuriuose paprastai nurodomas laikas, skiriantis skaitytojus nuo aprašomų įvykių; šiuo atveju išeitų, kad Palmonas į Lietuvą atvykęs 870 metais (1888 – 1018 = 870)¹³¹.

Sakmė užrašyta 1888 m. Pašaltuonių kaime, Šimkaičių valsčiuje, iš Mato (Mateušo) Vaivados¹³², tačiau ir čia susiduriame su „pagražintu“ (iš dalies falsifikuotu) folkloru. Apie Davainio-Silvestraičio „metodą“ – vardų įterpimą į folkloro tekstus iš knyginės tradicijos – jau buvo rašyta¹³³ (kitose sakmėse įterpiamas Grumpis, dar vienas legendinės Lietuvos istorijos personažas, ir Prakorimas¹³⁴). *Palmoną* galbūt nusižiūrėta iš Kraševskio, pateikusio panašų vardo variantą (*Palman*); jį galėjo inspiruoti ir tame pačiame sakinyje Kraševskio minimi „padavimai“¹³⁵. Nesunku atpažinti ir užmaskuotą giruliškąją versiją („girininkai“).

Galiausiai 1894 m. Varšuvoje *Žemaičių padavimuose* (*Podania żmujdzkie*) publikuotame pasakojime Davainis-Silvestraitis pateikia versiją, anot kurios, Palmonas, arba Palemonas, buvęs Anglijos bajoras, į Lietuvą atvykęs 1025 m., jo tėvynę užpuolus danams. Palemoną lydėjęs Dausprungas („daug ryjantis“) – tokį vardą davęs Anglijos karalius, nes Dausprungo tėvas Godvinas (*sic!*) esą užspringęs; herulai jau esantys ne giruliai, bet gėrėjai (nuo „gerti“)¹³⁶. Vėlgį

¹³⁰ *Pasakos, sakmės, oracijos*, nr. 60, p. 201.

¹³¹ Apie Davainio-Silvestraičio pamėgtus autorius (Kraševskį, Narbutą ir kt.) žr. Olga Mastianica-Stankevič, *op. cit.*, p. 23, 25–29.

¹³² *Pasakos, sakmės, oracijos*, p. 389.

¹³³ Bronislava Kerbelytė, „Mečislovas Davainis-Silvestraitis – tautosakininkas“, p. 19; „Paaiškinimai“, in: 389, 390.

¹³⁴ *Pasakos, sakmės, oracijos*, nr. 68, p. 220, 223; nr. 61, p. 205, 206. (Vėliau panašiais dalykais – falsifikavimu – bus įtartas Vincas Krėvė.)

¹³⁵ Plg. Józef Ignacy Kraszewski, *op. cit.*, p. 496: *Imię Palemon (Nemon, Palemann, Palman, Palemund, Balmund???) w podaniu trwać musiało; zmienione tylko może, przez wciągających go w roczniki swe kronikarzy.*

¹³⁶ „Dausprungis’a ojciec, Palmona dwaj synowie i jego potomstwo na Żmujdzi“, in: *Podania żmujdzkie*, zebrał i dosłownie spolszczył Mieczysław Sylwestrowicz Dowojna, cz. II, Warszawa: Skład główny w księgarni M. Arcta, 1894, p. 363–367.

nurodytas pateikėjas – juo esą buvęs „Kikilis“ (? *Kiklikis*)¹³⁷ iš Raseinių pavieto Girkalnio parapijos Pabebirvio kaimo¹³⁸.

Prie girulių versijos Davainis-Silvestraitis dar sugrįš poemoje „Palemonas ir Giržduta“ (1901), čia minės ir šungalvius, platburnius, žuvėdus (švedus). Kaip ir pridera „senoviniam“ epui, siužetą pagyvins galbūt nuo Narbuto ir Kraševskio minimo slibino Vyžūno nusižiūrėti „smakai“¹³⁹.

Jonas Mačiulis-Maironis, buvęs Kijevo universiteto Istorijos ir literatūros fakulteto studentas, pasakojimą apie Palemoną jau laiko „pasakišku pavydu“, o tikrąją Lietuvos istoriją skaičiuoja nuo XIII amžiaus¹⁴⁰. Veikiausiai sekdamas Kraševskiu, Palemoną ir jo palydovus vadina skandinavais¹⁴¹. Žemaičių kanauninkas Vincentas Juzumas analogiškai kalba apie „skandinavą Palemoną“, tačiau paties mito nekvestionuoja, dar glaustai pamini herulus ir alanus; liaudis, anot jo, kilusi iš Indiją dėl persekiojimų palikusių Budos pasekėjų, vėliau pramintų budiniais (budinai – Herodoto minima gentis; Juzumas čia įkandin Narbuto pateikia vadinamąją „liaudišką“ etimologiją)¹⁴².

¹³⁷ Pavardė veikiausiai iškraipyta – Kiklikio nefiksuoja *Lietuvių pavardžių žodynas*, [t. 1:] A–K, parengė Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, Vilnius: Moks-
las, 1985, p. 990.

¹³⁸ „Dausprungsia ojciec, Palmona dwaj synowie i jego potomstwo na Żmujdzi“, p. 367. Pa-
sakojimą Davainio-Silvestraičio folkloro rinkinio parengėjai priskyrė „literatūrinės kilmės
kūriniams“, žr. *Pasakos, sakmės, oracijos*, p. 433.

¹³⁹ *Palemonas ir Giržduta: apysaka eilėse, iš senovės gyvenimo pagal žmonių pasakų, senovės
itikėjimų ir savo fantazijos*, parašė M. D. S. [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], Plymouth,
Pa: Spauda ir kaštai „Vienybės lietuvininkų“, 1904; plg. Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos
istorija*, t. 1, p. 390; Józef Ignacy Kraszewski, *Witolorauda. Pieśń z podań Litwy*, Wilno:
drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840, p. 39.

¹⁴⁰ [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886, Tilžė:
Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891, p. 27–28. NB: Mai-
roniui veikiausiai dėstė Vladimiras Antonovičius, žinomas istorikas, Lietuvos metraščių
legendinės dalies kritikas; jo veikalu Maironis pasinaudojo ir *Apsakymuose* (Vanda Za-
borskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987 (antras leid.), p. 34). Literatūroje nurodoma,
kad Maironis savęs žemaičių rašytoju nelaikęs (Petras Kalnys, *op. cit.*, p. 169), tačiau
dėmesys gimtosioms vietoms jo kūryboje akivaizdus – kad ir svarstant Mindaugo sostinės
klausimą (ją Maironis, įkandin Wojciecho Kętrzyńskiego, spėjo buvus prie Dubysos, tarp
Betygalos ir Raseinių; žr. Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius:
Vaga, 1992, p. 649).

¹⁴¹ Kraševskio *Lietuva* kaip šaltinis paminėta p. 9.

¹⁴² Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai:
Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 25, 26, 28, 987 (rankr. orig. p. [A] 1–3, 8, [E] 69;
naudojomės knygos priedu – elektronine rankr. kopija); Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos
istorija*, t. 2, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1995, p. 72.

Gerokai labiau nuo kitų versijų nutolęs kunigo Ambraziejaus Kašarauskio XIX a. šeštajame-septintajame dešimtmečiuose užrašytas padavimas apie milžinus, atplaukusius iš salos; iš jų save esą kildino dalis žemaičių ir Panemunių „prūsų“¹⁴³. Istorikas Virginijus Savukynas neseniai atkreipė dėmesį į padavimo ir Bychoveco kronikos (Lietuvos metraščių Plačiojo sąvado) sutapimus – abiem atvejais minima sala ir migracija¹⁴⁴; panašių pasakojimų būta daugiau – juos savo *Kronikoje* mini Strijkovskis, tarp jų ir, manding, panašesnę į užrašytąją Kašarauskio (turime galvoje Kariono kronikos siužetą apie gotus, iš Gotlando atsikėlusius į būsimas Lietuvos ir Livonijos žemes¹⁴⁵). Kašarauskio folkloro pateikimo „metodas“, regis, gretintinas su Narbuto ir Davainio-Silvestraičio, kai tautosakinė medžiaga sulydoma su knygine (istoriografinė).

DAR APIE KALNUS

Iš to, kas išdėstyta aukščiau, aišku, kad XIX a. Palemono mito recepcija ir sklaida dažniau rūpinosi bajorija – raštingas, išsilavinęs to meto visuomenės sluoksniš. Mažiau aiškus valstietijos įsitraukimas; žinoma, derėtų atmesti pavienius iš jos kilusius inteligentus, kurių nemaža dalis buvo įgiję fiktyvią bajorystę¹⁴⁶. Zaleskio pastatytas Palemono paminklas tebuvo epizodas, apie

Anot Mindaugo Paknio, „[p]rieštaraudamas visoms itališkoms Palemono atvykimo versijoms, Juzumas drąsiai teigia, kad Palemonas atvyko iš Skandinavijos“, kitur Paknys nurodo, kad kanauninkas sukūrė originalias žinias apie „skandinavą Palemoną“ ir Budos sekėjus budinus (Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 19, 25). Vis dėlto anksčiau mūsų nurodytas skandinavijos versijos populiarumas teiginį apie Juzumo drąsą verčia atmesti. Paknio suklusta ir dėl budinų.

¹⁴³ [Ambraziejus Kašarauskis], „Tautosaka iš Kossarzewskio lituanikos“, in: *Tautosakos darbai*, 1937, t. 3, p. 123.

¹⁴⁴ Virginijus Savukynas, „Mitologinis praeities įsivaizdavimas II: Milžinų darbai ir jų epocha“, in: *Būdas*, 2026, Nr. 1, p. 34 (tyrinėtojas netgi spėja, kad metraštininkai žinoję „vietinę sakytinę tradiciją“ ir ją įvilkę į romėniškos kilmės teorijos rūbą; toks spėjimas šiuo konkrečiu atveju nėra pamatuotas).

¹⁴⁵ Motiejus Strijkovskis, *op. cit.*, p. 108, 109 (Plačiojo sąvado pradžia perteikiama p. 130–131); plg. *Chronicon Ioannis Carionis correctum & emendatum*, Franco[f]orti: in officina Petri Brubachij, MDXLVI [1546], l. 126r.

¹⁴⁶ XIX a. pirmos pusės valstietiškos kilmės intelektualų Nezabitauskio ir Valiūno savimonė buvo bajoriška. Sovietmečiu Nezabitauskis istorikų veikaluose net pateikiamas kaip žiauraus baudžiauninkų engėjo pavyzdys, plg. *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, p. 10.

kurį beveik nieko nežinome. Galime tik spėlioti apie jo poveikį to meto visuomenei, tačiau iškalbinga vien tai, kad jį mini tik Poška. O kaip tie Poškos ir kitų pasakojimai apie Palemono kalną? Kiek jais galima pasitikėti?

Pacituosime Mykolą Balinskį (1846): „Čia prie Nemuno iškilęs kalnas, [kuris] lietuviškai, kaip ir visi senieji piliakalniai, vadinamas *Piliakalnis* [orig. *Pilokalnis*]; kai kurie jį nori vadinti Palemono kalnu.“ Toliau – tekstas išnašoje: „Mes tik tvirtai žinome, kad šalia to [Seredžiaus] miestelio [esančio] kalno liaudis nevadina Palemono [kalnu]. Pirmasis jį taip pavadino Dionizas Paškevičius [Poška]“¹⁴⁷ (vertimas mūsų – K. G.; taip pat žr. Priedą, 2 lent.). Po keleto metų Seredžiuje apsilankęs Teodoras Tripplinas fiksuoja atvirkštinę situaciją: „Tarp Belvederio ir Seredžiaus stūkso kalnas, kurį liaudis vadina *Ratnas Palemunis*, arba Palemono kalnu. Kiti jį nežinia kodėl vadina *Piliakalnis* [orig. *Pilokalnis*].“¹⁴⁸ Iš esmės tą patį 1942 m. kartoja Buračas: „Fotografuoju ir Pilimono kalną, kaip jį čia girdėjau dabar vadina. Kiti, nebežinodami, kaip vadinti, klausiami pasako: ‘Vadinam piliakalniu.’“¹⁴⁹

Tačiau žemaitis nuo Šaukoto, buvęs Raseinių apskrities bajorų vadovas Ignacas Bušinskis 1871 m. savo *Dubysos* monografijoje, galbūt sekdamas Balinskiu, Seredžiaus piliakalnį vadina *Pilkalnu*, o Palemono kalnu, anot Bušinskio, jis esą pradėtas vadinti neseniai¹⁵⁰. Naujojo pavadinimo „kaltininku“ Bušinskis laiko Vilniaus universiteto profesorių Ivaną Loboiką, ku-

¹⁴⁷ *Starożytna Polska: pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, p. 554. Išsamiausia Balinskio-istoriko įvertinimą žr. Reda Griškaitė, *Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas, 2005.

¹⁴⁸ Teodor Tripplin, *Dziennik Podróży po Litwie i Żmudzi, odbytej w 1856 roku*, t. II, Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, 1858, p. 212. Panašiai 1909 m. pavadinimą rašė Kazimieras Būga: „Šių dienų *Palemūnės* arba *Panemūnės* (abu vardu žinomu yra serediškiams) kalnas [...]“; čia pat teigė: „Istorikų *Palemon’as* yra *Palemūonės kalno* eponimas“ (Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. 1, sudarė Zigmas Zinkevičius, redagavo Vytautas Mažiulis, Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 187–188). Įdomu, kad Būgos užrašyti variantai atkartoja Vaižgantą: „Lietuva – Palemunio – Panemunio kraštas“ (Vaižgantas, *Raštai*, t. 7, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Pradai, 1997, p. 18; tekstas 1906 m. publikuotas *Vilniaus žiniose*).

¹⁴⁹ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 359.

¹⁵⁰ [Ignacy Buszyński], *op. cit.*, p. 57–59; apie Bušinskį (1807–1873) žr. Egidijus Aleksandravičius, Angelė Vyšniauskaitė, „Ignotas Bušinskis (lenk. Ignacy Buszyński)“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Kita vertus, Bušinskis galėjo ir pats lankytis Seredžiuje, nes nurodo smulkius upeliukus – Nemuno intaką Pieštę ir Šv. Jono upelį.

ris, nemokėdamas lietuviškai, *Panemonišką kalną* pavertęs *Palemono kalnu*; tiesa, paskui išnašoje, akivaizdžiai pats sau prieštaraudamas, nurodo, kad pavadinimą nežinia iš kur paėmęs Strijkovskis (šią klaidą, kaip jau minėta, pakartos Basanavičius¹⁵¹). Panašiai pirmenybę *piliakalniui* (*pilkalnis*) teikia ir Juzumas¹⁵².

Tad akivaizdu, kad skirtingai žvelgta į *kalno* įvardijimo tradiciją. Balinskis klysta, kad Seredžiaus piliakalnį *Palemono kalnu* pirmasis pavadino Poška, o Bušinskis – kad Loboika¹⁵³, tačiau jų požiūris ne toks romantizuotas kaip Bardžių literato. Mūsų pateikti faktai byloja apie kultūrinės atminties diegimą iš viršaus ir jos nelengvą („banguotą“) įsisavinimą bei dalinį transformavimą.

Kaip ši atmintis buvo diegiama, neblogai atskleidžia Veliuonos vargonininko ir draudžiamos lietuviškosios spaudos platintojo Jono Kumečio (1861–1949) atsiminimai: atvykęs lenkas inteligentas apie 1886-uosius ant Piliakalnio palieka užrašą, kad tai esąs Gedimino kapas, kad būsiąs pastatytas paminklas, ir pasodina 4 medelius; paskui caro antstolis juos išrauna, išsiveža užrašą. Tačiau, pasak Kumečio, „nuo to laiko žmonės kitaip pradėjo manyt apie kalną“¹⁵⁴. Bet ar tikrai? Matyt, tik kai kurie (juolab kad pats Kumetis priklausė negausiai miestelio inteligentijai). Mat yra žinoma, kad Veliuonos senbuviai Piliakalnio nevadino *Gedimino kapu* – toks pavadinimas intensyviau diegtas tarpukariu, tačiau prigijo tik iš dalies, senoji tradicija pasirodė gan atspari kultūrinės atminties „įskiepiui“¹⁵⁵.

¹⁵¹ [Ignacy Buszyński], *op. cit.*, p. 59.

¹⁵² Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 987, 988 (rankr. orig. p. [E] 69, 70). Beje, ir Virakas kalną vadina tik *Seredžiaus piliakalniui*, piliakalniu (Pranas Virakas, *Atsiminimai*, 1958, in: LNB RKRS, F 27–28, F 32–324, l. 80v–81v, 85r; Idem, „Seredžius, jo apielinkės, papročiai paibaigoje devynioliktojo šimtmečio“, p. 727, 729).

¹⁵³ Regis, Bušinskis bus supainiojęs Pošką su Loboika. Kaip jau matėme, Bušinskio tezė kartoja Davainis-Silvestraitis.

¹⁵⁴ Jonas Kumetis, „Iš mano atsiminimo apie Veliuonos Istorinius Kalnus“, in: LNB RKRS, F 32–324, l. 4r–v; „Nuo to laiko žmonės pradėjo kitaip manyt apie kalną: iš Jono Kumečio atsiminimų apie Veliuonos piliakalnius“, parengė Vilma Daugirdaitė, in: *Tautosakos darbai*, 2022, t. 64, p. 206.

¹⁵⁵ Remiuosį savo veliuniškės močiutės Domicelės Čelkonaitės-Mačiulienės (1914–2001) ir jos sesers Anelės Čelkonaitės (1918–2002) liudijimais. Juos patvirtina ir prieškarinėje Pavardžių ir vietovardžių komisijos kartotekoje užrašyti duomenys: „*Gedimino kalnas*, nuo sen[ovės] vad[inamas] ir *piliakalnis* [sic!]“ (*Pavardžių ir vietovardžių komisijos kartoteka*, in:

IŠVADOS

XVIII a. antros pusės – XX a. pradžios žemaičiams Palemonas buvo svarbus, nes atplaukė į (būsimą) Žemaitiją ir tapo jos pradininku; matyt, todėl mito recepcija čia buvo ryški (*Palemono kalnas*, masonų ložė, kontubernija ir t. t.). Šiuo požiūriu kiti senosios Lietuvos regionai neprilygo Žemaitijai, tikriausiai negalėjo konkuruoti jau vien dėl mito topografijos. Svarbus veiksnys taip pat buvo ganėtinai stipri regioninė Žemaitijos savimonė. Tačiau greta dominuojančios nekritiškos recepcijos būta ir kritiškos ar bent jau skeptiškos (Čiuldos, Maironio atvejai).

Kitas svarbus – universalus – veiksnys buvo istorijos žinių sklaida, gerokai sustiprėjusi jau XVIII a.: 1766 m. perleidžiama Strijkovskio *Kronika*, spausdinami kalendoriai, istorijos vadovėliai-kompendiumai; minėtina Vilniaus universiteto, kolegijų, gimnazijų veikla. Bendrąja prasme visuomenė raštingėja (ypač ryškūs pokyčiai XIX amžiuje).

Hipotetiškai *Palemono kalno* atsiradimą galima sieti ne tik su *Kronikos* perleidimu (1766) ar Paprockio santraukos pasirodymu (1760, 1763, 1771 ir 1775), bet ir su Seredžiuje 1774–1779 m. klebonavusiu eksjėzuitu Mikalajumi Velička. Tačiau naujasis vietovardis prigijo tik iš dalies: *kalnas* ir toliau XIX–XX a. vadintas tiesiog *piliakalniu*.

Būtina pabrėžti, kad XIX a. dominuoja ne grynai romėniškoji, bet heruliškoji, heruliškoji-romėniškoji ir skandinaviškoji lietuvių ir žemaičių kilmės versijos. Kai kurie autoriai pateikia šių versijų derinius. Tad ir Palemonas atitinkamai gali būti herulas, romėnas, skandinavas – ar netgi autochtonas.

Lietuvių kalbos institutas). Minėtina, kad 1925 m. Lietuvai pagražinti draugijos iniciatyva ant Piliakalnio pastatytas didžiajam kunigaikščiui Gediminui skirtas obeliskas ir pasodinti kaštonai. Matyt, tą patį apie kultūrinės atminties diegimą (ir atsparumą jam) būtų galima pasakyti nagrinėjant kitų *kalnų* pavadinimų kaitą – tiek Veliuonos *Cerkakalnio* (*Pilies*, *Ramybės* kalno), tiek ir, pavyzdžiui, Kernavės piliakalnių.

1 lentelė. Lietuvių kilmės versijos XIX a. Žemaitijos *literatų* tekstuose

Autorius	Data	Atvykėlių kilmė	Atvykėlių vadas arba vadai
J. A. Giedraitis	1813	gepidai, getai, romėnai, herulai ¹⁵⁶	Publijus Libonas / Palemonas, Odoakras ¹⁵⁷
D. Poška	1810	herulai (geruliai) ¹⁵⁸	Odoakras ¹⁶⁰
	1824		Palemonas ¹⁶¹
	1824	herulai, arba geruliai	Odoakras ¹⁶²
	XIX a. 3 deš.		Palemonas ¹⁶³
	1829	herulai (geruliai), skirai ¹⁵⁹	Palemonas / Palemonas, arba Libonas ¹⁶⁴
S. Valiūnas	1817	herulai ¹⁶⁵	Palemonas ¹⁶⁷
	1826	[herulai] ¹⁶⁶	
	~ 1831		Palemonas ¹⁶⁸
Kipr. Nezabitauskis	1835–1836	alanai, litalanai, herulai ¹⁶⁹	Libonas (<i>Libuonuo</i>) / Palemonas (<i>Palamuonas</i>) ¹⁷⁰

¹⁵⁶ Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis – Naujojo Testamento vertėjas“, p. 197, 198, 201, 202 (*Описание литовского народа...*).

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 198, 199, 201, 202. (Lentelėje nurodome visus „lietuvių protėvių“ vadus, t. y. ne tik vykusius į būsimos Lietuvos žemes. Dažniausiai kaip tiesioginis žygio į minėtąsias žemes vadovas įvardijamas Palemonas, rečiau – Vaidevutis.)

¹⁵⁸ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 50–51 („Pas kunigą Ksaverą Bogušą...“).

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 272–300, 615–628 ir kt. („Kaimiečio...“).

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 52–53 („Pas kunigą Ksaverą Bogušą...“).

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 492–493 („Pastabos...“).

¹⁶² *Ibid.*, p. 514–515 („Atsakymas...“).

¹⁶³ *Ibid.*, p. 424–425 („Žodynas“).

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 262–263, 318–325, 636, 652–656, 659, 662 („Kaimiečio...“).

¹⁶⁵ Silvestras Valiūnas, *op. cit.*, p. 114–115, 130–131 („Plungės – Telšių kontubernija“).

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 207 („Pas... D. Poškos“).

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 114–115, 130–131 („Plungės – Telšių kontubernija“).

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 210 („Pasveikinimas valsčionių“).

¹⁶⁹ [Kiprijonas Nezabitauskis], *op. cit.*, p. 85.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 86, 92, 126.

Kaj. Nezabitauskis (?)	?	herulai ¹⁷¹	
L. Jucevičius	1836	herulai, romėnai ¹⁷²	Vaidevutis, Litvas, Palemonas ¹⁷³
S. Stanevičius	1838	romėnai ¹⁷⁴	Palemonas ¹⁷⁵
S. Daukantas	1822	herulai (eruliai, ejuliai ¹⁷⁶)	Nemunas, Odoakras, Vaidevutis ¹⁸⁰
	XIX a. 4–5 deš.		
	1845	skitai, getai, kartaginiečiai ¹⁷⁷	Zamolksis, Nemunas, Vaidevutis, Brutenis ¹⁸¹
		skitai, getai, herulai (eruliai, arba giruliai) ¹⁷⁸	Nemunas, Zamolksis (Smulkys), Odinas, Vaidevutis ¹⁸²
	XIX a. 6–7 deš.		
		getai; herulai (heruliai, arba giruliai) ¹⁷⁹	Odinas, Palemonas ¹⁸³

¹⁷¹ Franciszek Zatorski, *Witold nad Worskłą. Pieśni ludu z nad dolnego Niemna [...]*, w Warszawie: w drukarni Józefa Unger, 1844, p. X; plg. Vincas Maciūnas, *op. cit.*, p. 113; Giedrius Subačius, *op. cit.*, p. 296–302.

¹⁷² L. A. J. [Ludwik Adam Jucewicz], *op. cit.*, p. 5–10.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 6–10.

¹⁷⁴ Simonas Stanevičius, *op. cit.*, p. 484, 915.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 483, 915.

¹⁷⁶ Simonas Daukantas, *Raštai*, t. I, (*Lituanistinė biblioteka*, t. 16), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1976, p. 49–56 ir toliau (*Darbai...*).

¹⁷⁷ Idem, *Istorija žemaitiška*, [t. I], (*Lituanistinė biblioteka*), įvadinį straipsnį parašė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1995, p. 24–26, 31.

¹⁷⁸ Idem, *Raštai*, t. I, p. 412, 413, 418 (*Būdas...*).

¹⁷⁹ Simonas Daukantas, *Raštai*, t. II, p. 26, 39 (*Pasakojimas...*).

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 46–47, 51–52, 55–60 (*Darbai...*).

¹⁸¹ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, p. 26, 31, 63–73, 75, 144.

¹⁸² Idem, *Raštai*, t. I, p. 524, 579, 580, 623, 624 (*Būdas...*).

¹⁸³ *Ibid.*, t. II, p. 30, 51 (*Pasakojimas...*).

L. Ivinskis	1846–1858 1863	herulai (giruliai) ¹⁸⁴	Vaidevutis, Palemonas ¹⁸⁵ Palemonas ¹⁸⁶
J. Čiulda	1854	herulai (?) ¹⁸⁷	
A. Kašarauskis	XIX a. 6–7 deš.	milžinai ¹⁸⁸	
J. Prekeris	1860 1861		Palemonas ¹⁸⁹ Palemonas ¹⁹⁰
1870 m. kalendorius (L. Ivinskis?)	1869	italai, normanai, geruliai, arba gi- ruliai; varagai, arba vergai; lietuviai (autochto- nai) ¹⁹¹	Odoakras / Vedokaris, Palemonis / Palemonas ¹⁹²

¹⁸⁴ *Metu skajtlus ukiszkas ant metu Wieszpates 1846*, p. 6; *Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1847*. [...], Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1847, p. 6; *Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1848*, [...] parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1848, p. 6; *Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1850*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1849, p. 7; *Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1851*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1850, p. 8; *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1852 Metu pribuwiniu* [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1851, p. 9; *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1855 Metu paprastunju*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1855, p. 9; *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkasis, nuog užgimima Wieszpates 1856 Metu pribuwiniu*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1856, p. 8; *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkasis, nuog užgimima Wieszpates 1858 Metu paprastunju*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1857, p. 8; *Kalendorius arba metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima Wieszpates 1859 Metu paprastunju, turenčziun 365 dienas*, [...] Parašzitas par L. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1858, p. 8.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ *Kalendorius taj ira: Metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima Wieszpates 1864 Metu pribuwiniu*, p. 11.

¹⁸⁷ Juozas Čiulda, *op. cit.*, p. 82–83, 226.

¹⁸⁸ [Ambraziejus Kašarauskis], *op. cit.*, p. 123.

¹⁸⁹ *Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima Wieszpates 1860 Metu pribuwiniu*, p. 5–6.

¹⁹⁰ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1861 год*, кн. 1, отдел 2, Ковно, 1861, p. 6.

¹⁹¹ *Kalendorius Ukiszkas kataliku Ziamajcziu ant meto 1870*, p. 2.

¹⁹² *Ibid.*, p. 2, 3.

M. Valančius	1869	getai (?) (Žemaitija – „Maža Getija“) ¹⁹³	
I. Bušinskis	1871	skandinavai ¹⁹⁴	Nemunas, Palemonas ¹⁹⁵
A. Vištelis	~ 1883	gelonai (galiūnai) ir budinai (budy- nai); herulai (geruliai, arba ge- ri) ¹⁹⁶	Palemunas ¹⁹⁷
M. Davainis- Silvestraitis	1884	persai („iš Persijos“) ¹⁹⁸	Palemonas / Pilemonas ²⁰²
	1888	girininkai ¹⁹⁹	Palmonas ²⁰³
	1894	iš Anglijos ²⁰⁰	Palmonas / Palemonas, Dausprungas (Dauspringis) ²⁰⁴
	1904 (1901)	arijai (arėjai), herulai (giruliai) ²⁰¹	Odoakras, Palemonas ²⁰⁵
V. Juzumas	1899	indai, herulai, skandinavai ²⁰⁶	Palemonas ²⁰⁷

¹⁹³ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. I, parengė Vytautas Vanagas, tekstus redagavo Birutė Vana-
gienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 360–361 (*Palangos
Juzė*).

¹⁹⁴ [Ignacy Buszyński], *op. cit.*, p. 43, 46, 47.

¹⁹⁵ *Ibid.*, p. 43, 48–49, 58.

¹⁹⁶ Andrius Vištelis, *op. cit.*, l. 5r, 6r.

¹⁹⁷ *Palemuno* ištaisyta iš *Palemono* (*ibid.*, l. 6r).

¹⁹⁸ *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 62.

¹⁹⁹ *Pasakos, sakmės, oracijos*, nr. 60, p. 201.

²⁰⁰ „Dausprungis’a ojciec, Palmona dwaj synowie i jego potomstwo na Żmujdzi“, p. 363–364.

²⁰¹ *Palemonas ir Giržduta*, p. 11, 18, 22, 27, 31, 36, 39, 52, 66.

²⁰² *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 59, 61–63.

²⁰³ *Pasakos, sakmės, oracijos*, nr. 60, p. 201, 204.

²⁰⁴ „Dausprungis’a ojciec, Palmona dwaj synowie i jego potomstwo na Żmujdzi“, p. 363–365.

²⁰⁵ *Palemonas ir Giržduta*, p. 11 ir toliau.

²⁰⁶ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 25, 28, 29, 701, 836, 893, 912.

²⁰⁷ *Ibid.*, p. 28, 29.

2 lentelė. Seredžiaus piliakalnio (*Palemono kalno*) įvardijimai 1779–1958 m.

Šaltinis arba autorius	Data	Įvardijimas
Seredžiaus bažnyčios inventorius	1779	pod gorą Pallamonską ²⁰⁸
J. A. Giedraitis	1813	Палемонова Гора ²⁰⁹
J. Šimkevičius	1817	góra Palemonowa ²¹⁰
D. Poška	1818	Palemona-kalnas, Palemonowa góra ²¹¹
	XIX a. 3 deš.	Gura Palemona, Palemona kalnas ²¹²
	1829	Góra PALEMONA ²¹³
I. Loboika	1824	Палемонову могилу ²¹⁴
T. Narbutas	1835	Palemonii Kalnas, Góra Palemonowa ²¹⁵
V. Gadonas	1839	Palemona(s) kalnas ²¹⁶
M. Balinskis	1846	Pilokalnis, góra Palemonowa ²¹⁷
J. I. Kraševskis	1847	Palemonij kalnas ²¹⁸
T. Tripplinas	1858 (1856)	Ratnas Palemunis, Pilokolnis ²¹⁹
V. Sirokomlė	1861 (1860)	Pilokalnis ²²⁰
I. Bušinskis	1871	góra Pilkalnas, góra Palemonowa, Panemoniszka kalnas ²²¹

²⁰⁸ *Seredžiaus bažnyčios 1779 m. inventorius*, l. 7r.

²⁰⁹ Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 198.

²¹⁰ *Wiadomosci Brukowe*, 1817 III 17, Nrek 15, p. 56.

²¹¹ Dionizas Poška, *op. cit.*, p. 452.

²¹² *Ibid.*, p. 424.

²¹³ *Ibid.*, p. 322.

²¹⁴ Anna Kaupuža, *op. cit.*, p. 180.

²¹⁵ Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. I, p. 164.

²¹⁶ [Włodzimierz Gadon], *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego przez Włodzimierza Gadona napisana, a na posiedzeniu Towarzystwa Literackiego Polskiego w Paryżu, dnia 2 czerwca 1839 roku, odczytna*, [Paris:] drukiem Adolfa Bastiena, [1839], p. 34, 85.

²¹⁷ *Starożytna Polska: pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, p. 554.

²¹⁸ Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa*, p. 457.

²¹⁹ Teodor Tripplin, *op. cit.*, p. 212.

²²⁰ Władysław Syrokomla, *Niemen od źródeł do ujścia*, Wilno: nakładem A. Assa, 1861, p. 77.

²²¹ [Ignacy Buszyński], *op. cit.*, p. 57, 58.

N. Orda	1875 1875, 1876	Gora i grobowiec Palemona ²²² góra Zamkowa (Pilkalnas) ²²³ .
M. Davainis-Silvestraitis	1884 1885 1904 (1901)	kalnas Seredžiuje Panemūnije, Seredžiaus kalnas ²²⁴ Pilkalnis, Palemono kalnas ²²⁵ Palemono kalnas ²²⁶
J. Basanavičius	1884	kalnas Palemono ²²⁷
V. Juzumas	1899	na górze zwanej dziś pilkalnis to jest góry zamkowej, a od niektórych Palemonowej ²²⁸
K. Būga	1906	Palemunės arba Panemunės kalnas, Palemuonės kalnas ²²⁹
J. Žilius	1928	Palemono kalnas, Panemono kalnas ²³⁰
B. Buračas	1942	Pilimono kalnas, piliakalnis ²³¹
P. Virakas	1958	Seredžiaus piliakalnis; piliakalnis ²³²

²²² Vytautas Levandauskas, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė, *Napoleonas Orda: senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 168.

²²³ *Ibid.*, p. 168–169; Napoleonas Orda, Seredžiaus vaizdas (Alojzy Misierowicziaus litografija, in: *Album widoków historycznych Polski*, seria III, Warszawa: Lit. M. Fajansa, 1876), in: Lietuvos nacionalinis muziejus, LNM IMik 1794/18.

²²⁴ Vēversis [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Apie Dijonizą Poszką“, p. 14.

²²⁵ Vēversys [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], „Isz Lietuvos“, p. 65–66.

²²⁶ *Palemonas ir Giržduta*, p. 61.

²²⁷ J. Bs. [Jonas Basanavičius], [redakcinis priedas-komentaras prie *Auszroje* išspausdintos Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“], p. 61.

²²⁸ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 987, 988 (orig. p. E 69, 70; *pilkalnis*, arba *pilkalnis*, paminėtas du kartus, pirmą kartą pažymint, jog „kai kurių [vadinamas] Palemono kalnu“).

²²⁹ Kazimieras Būga, *op. cit.*, p. 187–188.

²³⁰ *Palemonas ir jo padermė*, p. 10.

²³¹ Balys Buračas, *op. cit.*, p. 359.

²³² Pranas Virakas, „Seredžius, jo apielinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, p. 727, 729.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ARCHYVINIAI IR MUZIEJINIAI ŠALTINIAI

- Čapskis Adolfas, *Kauno vaizdas* (Antonio Oleszczyńskiego raižinys, in: *Album de Wilna*, par l'Editeur J. K. Wilczynski, Paris: Chardon aîné et Fils, 1849), in: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM G 5738 (<https://www.limis.lt/valuables/e/805180/20000004559876>).
- Gimbutų genealoginiai medžiai*, in: LMAVB, F 20–4084, l. 1r–v; F 20–5192, l. 20r–21v.
- Gimbutų giminės kilmės, žemės nuosavybės ir kt. dokumentai*, t. 1, 2, in: LLMA, f. 47, ap. 1, b. 79, 80.
- „HISTORIA O Litewskim NARODZIE“, in: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Zabiełtów, sygn. 978, p. 17–33.
- Kumetis Jonas, „Iš mano atsiminimo apie Veliuonos Istorinius Kalnus“, in: LNB RKRS, F 32–324.
- Orda Napoleonas, *Seredžiaus vaizdas* (Alojzy Misierowicziaus litografija, in: *Album widoków historycznych Polski*, seria III, Warszawa: Lit. M. Fajansa, 1876), in: Lietuvos nacionalinis muziejus, LNM IMik 1794/18 (<https://www.limis.lt/valuables/e/805191/451886016?searchId=83108205>).
- Pavardžių ir vietovardžių komisijos kartoteka*, in: Lietuvių kalbos institutas.
- Seredžiaus bažnyčios 1779 m. inventorius*, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 404.
- Veliuonos dvaro parceliacijos planas*, 1924, in: Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka (<https://www.epaveldas.lt/preview?id=KPCPBF6Ap13630>).
- Virakas Pranas, *Atsiminimai*, 1958, in: LNB RKRS, F 27–28, F 32–324.
- Vištelis Andrius, [*Lietuvos istorijos užrašai*, ~ 1883], in: LLTIB Rankraštynas, f. 1, b. 884.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- 1695 metų Kražių rankraštis, arba Metinis retorinės meditacijos derlius = *Manuscriptum Crosense Anni 1695, sive Fructus horni meditationis rhetoricae*, parengė / ediderunt Živilė Nedzinskaitė, Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, [2020].
- Abramowicz Andrzej, *Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce*, cz. 2: *Czasy stanisławowskie i ich pokłosie*, Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo PAN, 1987.
- Aleksandravičius Egidijus; Angelė Vyšniauskaitė, „Ignotas Bušinskis (lenk. Ignacy Bużyński)“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (<https://www.vle.lt/straipsnis/ignotas-businskis/>).
- Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3; 5 ir 6; 7 ir 8; 1885, Nr. 9.
- [Basanavičius Jonas], *Dr. Jono Basanavičiaus autobiografija*, Vilnius: Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys, 1936.
- [Basanavičius Jonas] J. Bs., [redakcinis priedas-komentaras prie *Auszroje* išspausdintos Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“], in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 60–61.

- [Basanavičius Jonas] J. Bs., „Senovės lietuvių šventenibė“, in: *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 277–278.
- Błaszczuk Grzegorz, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 2: [G–J], t. 4: [M–P], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Błaszczuk Grzegorz, *Prace wybrane z lat 1978–2020*, Poznań: UAM, 2023.
- Błaszczuk Grzegorz, *Żmudź w historiografii od XIX do początku XXI wieku*, t. I, Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE, 2025.
- [Bohusz Franciszek Ksawery], *O początkach narodu i języka litewskiego[:]* rozprawa przez Xawiera Bohusza [...] napisana, a na publicznym posiedzeniu [...] Towarzystwa Warszawskiego Roku 1806 d. 12 Grudnia czytana [...], w Warszawie: w Drukarni Gazety Warszawskiej, 1808.
- Bohušas Pranciškus Ksaveras Mykolas, *Vilniaus švietimo apygardos mokyklų 1803 metų generalinės vizitacijos raportas*. Šaltinio publikacija = *Raport wizytacji generalnej szkół Wileńskiego Okręgu Szkolnego w roku 1803*. Publikacja źródła, parengė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024.
- Bončkutė Roma, „Alberto Kojalavičiaus-Vijūko veikalo *Historia Lituana* nuorodos Simono Daukanto darbe *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū*“, in: „... kad savas kraštas dar labiau priartėtų prie mūsų“, sudarė Liepa Gričiūtė-Švėrienė ir Povilas Švėrebas, (*Žemaičių praeitis*, t. 20), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2025, p. 19–51.
- Brensztejn Michał, *Dionizy Paszkiewicz pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX wieku*, Wilno: Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha, 1934.
- Buračas Balys, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.
- [Buszyński Ignacy], *Dubissa główna rzeka w dawném Księztwie Żmujdzkiem, dziś w gubernji Kowieńskiej*, opisana przez I. B., Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1871.
- Būčys Žyginas, *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Būga Kazimieras, *Rinktiniai raštai*, t. 1, sudarė Zigmas Zinkevičius, redagavo Vytautas Mažiulis, Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
- Chronicon Ioannis Carionis correctvm & emendatum*, Franco[f]orti: in officina Petri Brubachij, MDXLVI [1546].
- Civinskas Remigijus, Glemža Liudas, *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.
- Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars II, collegit Paulus Jatulis, (*Fontes Historiae Lituaniae*, t. IV), Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1989.
- Čiulda Juozas, *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, (*Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 6), parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Daukantas Simonas, *Istorija žemaitiška*, [t. I], (*Lituanistinė biblioteka*), įvadinį straipsnį parašė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1995.
- Daukantas Simonas, *Raštai*, t. I, II (*Lituanistinė biblioteka*, t. 16, 17), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1976.

- „Dausprungis'a ojciec, Palmona dwaj synowie i jego potomstwo na Żmudzi“, in: *Podania żmudzkie*, zebrał i dosłowne spolszczył Mieczysław Sylwestrowicz Dowojna, cz. II, Warszawa: Skład główny w księgarni M. Arcta, 1894, p. 363–367.
- [Davainis-Silvestraitis Mečislovas] Davainius M., „Paaiszkinimas“, in: *Auszra*, 1884, Nr. 5 ir 6, p. 205–206.
- [Davainis-Silvestraitis Mečislovas] Vēversis, „Apie Dijonizą Poszką“, in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 11–19.
- [Davainis-Silvestraitis Mečislovas] Vēversys, „Isz Lietuvos“, in: *Auszra*, 1885, Nr. 2 ir 3, p. 65–67.
- de Rosset Tomasz F., „By skreślić historię naszych zbiorów“. *Polskie kolekcje artystyczne*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.
- Dodatek do gazety Kuryera Litewskiego*, 1835 I 10, Nr. 9.
- Dzieła prozą Ignacego Krasickiego*, t. 5, w Wilnie: nakładem Towarzystwa Typograficznego / w drukarni A. Marcinowskiego, 1819.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.
- [Gadon Włodzimierz], *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego przez Włodzimierza Gadona napisana, a na posiedzeniu Towarzystwa Literackiego Polskiego w Paryżu, dnia 2 czerwca 1839 roku, odczytna*, [Paris:] drukiem Adolfa Bastiena, [1839].
- Girininkienė Vida, „Kalnujų apylinkių pasakoriai ir aušrininkai“, in: *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 2 (7), p. 9–16.
- Girininkienė Vida, „Palemono kalno pavadinimas XVIII a. antrosios pusės – XIX a. pradžios dokumentuose“, in: *Seredžius, (Lietuvos valsčiai*, t. 9), Vilnius: Versmė, 2003, p. 609–610.
- Griškaitė Reda, *Mykolas Balinskas: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas, 2005.
- Grochowska Anna, *Święte Wzgórze? Wawel w literaturze, sztuce i kulturze polskiej w latach 1795–1918*, Kraków: Wydawnictwo Libron, 2022.
- Gudmantas Kęstutis, „Mykolas Zaleskis ir 'Žygimanto Barzdotojo privilegijos' kritika“, in: *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis, ateitis*, sudarytoja Rūta Čapaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024, p. 75–117.
- Gudmantas Kęstutis, „Veliuonos magdeburgijos falsifikatas (XVIII a. pab.): nuorašai, teksto istorija ir sukūrimo aplinkybės“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, Nr. 56, p. 127–162.
- Gudmantas Kęstutis, „Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio 'Viso pasaulio kronikoje'“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos, (Bibliotheca Archivi Lithuanici*, t. 7), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 28–44.
- Gustaitis Rolandas, „Knygų rinkinys“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 44–61.
- Jablonskis Konstantinas, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai“, in: *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 375–411.
- Jankūnas Edmundas, *Išnykusi Kernavė. Vietos gyventojai, jų buitį ir papročiai XIX–XX amžiuje*, Vilnius: Lapkričio 2-osios draugija, 2016.

- Janulaitis Augustinas, Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. *Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas. 1778–1837*, Kaunas: išleido A. Janulaitis / Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931.
- Janulaitis Augustinas, Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius, *Lietuvos rašytojas (1813–1846)*, Vilniuje: M. Kuktos spaustuvė, 1910.
- Jaroszewicz Józef, *Obraz Litwy pod względem jęj cywilizacyi, od czasow najdawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1: *Litwa pogańska*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1844.
- Jaroševičius Juozapas, *Lietuvos vaizdas jos civilizacijos požiūriu nuo seniausių laikų iki XVIII amžiaus pabaigos*, d. 1: *Pagoniškoji Lietuva*, iš lenkų kalbos vertė Vytautas Berenis [ir kt.], Vilnius: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023.
- Jovaiša Liudas, „Buvę jėzuitai Žemaičių vyskupijos parapijose ir bažnytinėse institucijose po 1773 m.“, in: *Historia est lux veritatis. Amžininkų pasakojimai apie krikščionybę, Žemaitiją ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sudarytojas Marius Ščavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2024, p. 124–186.
- Jovaiša Liudas, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, Nr. 44, p. 96–152.
- Jucevičius Liudvikas Adomas, „Milžinų kalnai ir milžinų kapai Lietuvoje“, in: Idem, *Raštai*, parengė Meilė Lukšienė [ir kt.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 565–569.
- Jucevičius Liudvikas Adomas, *Raštai*, parengė Meilė Lukšienė [ir kt.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Jucevičius Liudvikas, *Mokyti žemaičiai*, parengė Meilė Lukšienė ir Vytautas Raudeliūnas, (*Lituanistinė biblioteka*, t. 14), Vilnius: Vaga, 1975.
- [Jucewicz Ludwik Adam] L. A. J., *Historia litewska dla dzieci*, Wilno: w Drukarni A. Dworca, 1836.
- Jurginis Juozas, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius: Vaga, 1971.
- Jurgutis Vytautas, „Juozo Čiuldos gramatikos ‘Pratarmė’“, in: *Knygotyra*, 1974, t. 4 (11), p. 147–165.
- Jurkiewicz Jan, „Albertas Vijūkas-Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos autorius“, in: *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 3–4 (79–80), p. 105–115.
- Jurkiewicz Jan, *Od Palemona do Giedymina: wczesnonowożytnie wyobrażenia o początkach Litwy*, część I: *W kręgu latopisów litewskich*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013.
- Jurkiewicz Jan, „Teoria herulskiego pochodzenia Litwinów Wojciecha Wijuka Kojalowicza. Z dziejów jednej historiograficznej mistyfikacji“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2023, t. 9, p. 243–273.
- Juzumas Vincentas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013.
- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpacies 1852 Metu pribuwiniu turenčziun 366 dienas. [...] Parašzitas par Ł. Iwiński*, Vilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1851.

- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1855 Metu paprastunju, turenčiu 365 dienas. [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1855.*
- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas, nuog užgimima Wieszpates 1856 Metu pribuwiniu, turenčiu 366 dienas. [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1856.*
- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas, nuog užgimima Wieszpates 1858 Metu paprastunju, turenčiu 365 dienas, [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1857.*
- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1859 Metu paprastunju, turenčiu 365 dienas, [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1858.*
- Kalendorius arba Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1860 Metu pribuwiniu, turenčiu 366 dienas, [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1860.*
- Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1847. [...], Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1847.*
- Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1848, Metu pribuwiniu turenčiu 366 dienun. [...] parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1848.*
- Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1850, Metu paprastunju turenčiu 365 dienas. [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1849.*
- Kalendorius arba Metu skajtlus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpates 1851, Metu paprastunju turenčiu 365 dienas. [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1850.*
- Kalendorius taj ira: Metskajtlus ukiszkas nuog užgimima Wieszpates 1864 Metu pribuwiniu, turenčiu 366 dienas, [...] Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwe Juozapa Zawadzka, 1863.*
- Kalendorius Ukiszkas kataliku Ziamajcziau ant meto 1870. Pagal senoje metu skajtlaus, [1869]. Kalnius Petras, Žemaičiai. XX a. – XXI a. pradžia, Vilnius: Mintis, 2012.*
- Karpis Mauricijus Pranciškus, Žemaitijos Kunigaikštystės pasiuntinio rinktiniai raštai, sudarė ir vertė Dalius Viliūnas, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.*
- [Kašarauskis Ambraziejus], „Tautosaka iš Kossarzewskio lituanikos“, in: Tautosakos darbai, 1937, t. 3, p. 109–148.*
- Kaupuža Anna, „XIX a. pradžios Lietuvos kultūros veikėjai pagal prof. I. N. Lobjkos susirašinėjimą su N. P. Rumiancevu, muziejaus steigėju“, in: Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai. Literatūra, 1967, t. X, p. 165–199.*
- Kerbelytė Bronislava, Lietuvių liaudies padavimai, Vilnius: Vaga, 1970.*
- Kerbelytė Bronislava, „Mečislovas Davainis-Silvestraitis tautosakininkas“, in: Pasakos, sakmės, oracijos, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, redagavo Kostas Aleksynas, Vilnius: Vaga, 1973, p. 5–39.*

- Kiaupa Zigmantas, „Kowno – metropolia kunasowska“, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Instytut Historii UAM, 2016, p. 209–219.
- Kiaupa Zigmantas, Glemža Liudas, *Kauno istorija*, t. II: *Nuo 1655 iki 1795 metų*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2023.
- [Krasicki Ignacy], *Historia na dwie księgi podzielona*, w Warszawie: Nakładem y Drukiem Michała Grölla Księgarza Nadwornego J. K. Mci, 1779.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historia do XIII wieku*, Warszawa: w Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno: od początków jego do roku 1750*, t. IV, Wilno: wydanie Adama Zawadzkiego, 1842.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Witolorauda. Pieśń z podań Litwy*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- Kulikauskas Pranas, Zabiela Gintautas, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999.
- Kurkowski Jarosław, „Dyskusja J. A. Jabłonowskiego z J. A. Załuskim o wartości i zadaniach polskiej historiografii“, in: *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*, 1999, t. 8, Nr. 1 (15), p. 15–58.
- Lebedys Jurgis, *Simonas Stanevičius*: Monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
- Lelewel Joachim, *Dzieła*, t. X: *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*, opracował Jerzy Ochmański, wstępem poprzedził Henryk Łowmiański, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Levandauskas Vytautas, Vaičekonytė-Kepežinskienė Renata, *Napoleonas Orda: senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Lietuvizskai Trakiszkos Studijos Dr. J. Basanaviciaus*, in: *Dirva*, Spaliu (October) 1898, No 4, kn. 5.
- Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIII: *Slėсна – stvoti*, Vilnius: Mokslas, 1984.
- Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, parengė Bronius Genzelis [ir kt.], Vilnius: Mokslas, 1992.
- Lietuvių pavardžių žodynas*, [t. 1:] A–K, parengė Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, Vilnius: Mokslas, 1985.
- Lietuvninkaitė Nijolė, *Kauno senoji knyga: raiška ir plėtotė 1843–1918 metais*, Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, t. I: *Šilalės rajono savivaldybė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.
- Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis*, parengė Kęstutis Gudmantas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 1, 2, sudarė Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

- Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, t. 1, sudarytojai: Zenonas Baubonis, Gintautas Zabiela, Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2005.
- Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- Litak Stanisław, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej, 1996.
- Lukšienė Meilė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970.
- Maciūnas Vincas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje. Susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautotyra*, (atspaudas iš *Darbų ir dienų* VIII tomo), Kaunas, 1939.
- Maciūnas Vincas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- [Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, paraszė Stanyslovas Zanavykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891.
- Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992.
- Maliszewski Edward, *Bibliografia pamiętników polskich i Polski dotyczących: druki i rękopisy*, Warszawa: Towarzystwo Miłośników Historji, 1928.
- Mastianica Olga, „Keli nežinomi Mečislovo Davainio-Silvestraičio kūrybos puslapiai“, in: *Metai*, 2013, Nr. 7 (<https://www.zurnalasmetai.lt/?p=17524>).
- Mastianica-Stankevič Olga, „Mečislovas Davainis-Silvestraitis ir jo Dienoraštis“, in: Mečislovas Davainis-Silvestraitis, *Dienoraštis 1904–1912*, (*Bibliotheca Archivi Lithuaniae*, t. 11), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 11–82.
- Medišauskienė Zita, „Lietuvos vaizdiniai XIX a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX a. šimtetyje*, sudarytojas Darius Staliūnas, Vilnius: UAB „Baltijos kopija“, 2015, p. 83–139.
- Meissner Andrzej; Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, 2018.
- Metu skajtlus ukiniszkas ant metu Wieszpaties 1846 [...]*, Wilnui: Spaustuwej Juozapa Zawadzki, 1846.
- Mėnraštis Aušra (1883–1886)*: Reprintinis leidinys. Įvadinė knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023.
- Mickiewicz Adam, *Konrad Wallenrod. Powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich*, Petersburg: Drukiem Karola Kraya, 1828.
- Mikšytė Regina, *Silvestras Valiūnas*, Vilnius: Vaga, 1978.
- Miłosz Czesław, „O konflikcie polsko-litewskim“, in: *Kultura*, 1989, Nr. 5, p. 3–9.
- Narbutas Teodoras, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, vertė Rimantas Jasas, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1998 (2 patais. ir papild. leid.).
- Narbutas Teodoras, *Lietuvių tautos istorija*, t. 2, vertė Kazys Uscila, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1995.
- Narbutas Teodoras, *Lietuvių tautos istorija*, t. 3, vertė Ona Slavėnaitė, spec. redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994.
- Narbutt Teodor, „Badanie starożytności litewskich. Domniemanie o dawnych Litwinach“, in: *Tygodnik Wileński*, 1817.III.25, t. III, N^{er} 71, p. 273–282.

- Narbutt Teodor, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. I, III, Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835, 1838.
- [Nezabitauskis Kiprijonas], „Eilawimas Liėzuviėja Lėtuwiszkai Žiamaitijszkamie Apei Žijnia arba Istoryia buwimuo, Senuowies laikuosia Lėtuwuos, Žiamaicziu, yr Lanku Wiėszpatistiė, tėpuogi: yr apėi kitus niakurius daiktus yr atsyėjimus tuoja Draugistieja priėsytruopijusius. diėl Ukininku Žiamaicziu yr Letuwninku Miatuosia 1835 Sudietas: Prėncuzyjuoja“, in: Augustinas Janulaitis, *Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas. 1778–1837*, Kaunas: išleido A. Janulaitis / Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931, p. 75–134.
- [Niesiecki Kasper], *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.*, wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. 4, w Lipsku: nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1839.
- Niesiecki Kasper, Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Poskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższymi Honorami Heroicznym, Męstwem y odwagą, wytworną nauką a naypierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona [...]* t. II, [Lwów:] w Drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1738.
- „‘Nuo to laiko žmonės pradėjo kitaip manyti apie kalną: iš Jono Kumečio atsiminimų apie Veliuonos piliakalnių“, parengė Vilma Daugirdaitė, in: *Tautosakos darbai*, 2022, t. 64, p. 195–211.
- Onacewicz Żegota, „Rzut oka na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Pamiętnik Naukowo-Literacki: pismo zbiorowe umiejętności, literatury i sztuki*, t. I, Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1849.
- Palemonas ir Giržduta: apysaka eilėse, iš senovės gyvenimo pagal žmonių pasakų, senovės įtikėjimų ir savo fantazijos*, parašė M. D. S. [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], Plymouth, Pa: Spauda ir kaštai „Vienybės lietuvininkų“, 1904.
- Palemonas ir jo padermė*, padavimus surinko ir paaiškino Jonas Jonila Žilius, Klaipėda: Akcinės „Ryto“ bendrovės spaustuvė Klaipėdoje, 1928.
- [Paprocki Franciszek], *Domowe wiadomości o Wielkim Xięstwie Litewskim. Z przyłączeniem Historyi Tegoż Narodu. Przedrukowane*, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. i Rzeczy Pospolitey Akademickiey Societatis JESU, 1771.
- Pasakos, sakmės, oracijos*, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, redagavo Kostas Aleksynas, Vilnius: Vaga, 1973.
- Petkevičiūtė Danutė, *Laurynas Ivinskis*: Monografija, Vilnius: Mokslas, 1988.
- Petrekis Tomas, „Lauryno Ivinskio ‘metskaitliai’ Žemaičiuose: regioninės knygos kultūros aspektas“, in: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*, sudarė Albina Aukšoriūtė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 67–134.
- Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae Prussiae*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Jaroslaus Wenta et Slavomirus Wyszomirski, (*Monumenta Poloniae Historica, nova series*, t. XIII), Cracoviae: sumptibus Academiae Scientiarum et Litterarum Poloniae, 2007.
- Piechnik Ludwik SJ, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. IV: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*, Rzym: apud „Institutum Historicum Societatis Jesu“, 1990.

- Pigoń Stanisław, *Z dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie*, Wilno: Wydawnictwo Magistratu M. Wilna, Wilno 1929.
- Piszczkowski Mieczysław, Ignacy Krasicki: *monografia literacka*, Wyd. 2 przejr. i popr., Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1975.
- Poška Dionizas, „Kaimiečio artojo mąstymai apie lietuvių ir žemaičių tautos istoriją ir jos kalbą = *Rozmyślanie wieśniaka rolnika. – O historii narodu litewskiego i żmudzkiego, oraz o jego języku*“, in: Dionizas Poška, *Raštai*, surinko Vincas Laurynaitis, tekstą paruošė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 262–329.
- Poška Dionizas, *Raštai*, surinko Vincas Laurynaitis, tekstą paruošė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Prašmantaitė Aldona, „Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis – Naujojo Testamento vertėjas“, in: *Devynioliktan amžium įžengus*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 3), Vilnius: Pradai, 1994, p. 172–340.
- Prašmantaitė Aldona, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000.
- Rasų kapinės Vilniuje: *istorija, menas, gamta*, red. Anna Sylwia Czyż, Bartłomiej Gutowski, Warszawa – Kraków: Instytut POLONIKA / Societas Vistulana, 2019.
- Sabaliauskas Algirdas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas, 1979.
- Sarcevičienė Jolita, „Knygos Vilniaus miestiečių namuose XVIII a. pirmoje pusėje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, Nr. 47, p. 249–278.
- Savukynas Virginijus, „Mitologinis praeities įsivaizdavimas II: Milžinų darbai ir jų epocha“, in: *Būdas*, 2026, Nr. 1, p. 24–35.
- Schama Simon, *Landscape and Memory*, London: Fontana Press, 1996.
- Schlözer August Ludewig, *Geschichte von Littauen, als einem eigenen Großfürstenthume, bis zum J. 1569*, in: August Ludewig Schlözer, Ludewig Albrecht Gebhardi, *Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland*, Halle: Johann Jacob Gedauer, 1785, p. 1–300.
- Syrokomla Władysław, *Niemen od źródła do ujścia*, Wilno: nakładem A. Assa, 1861.
- Sława Żmudzinów / Žemaičių šlovė. Antologia dwujęzycznej poezji litewsko-polskiej z lat 1794–1830*, oprac. Paweł Bukowiec, Kraków: Universitas, 2012.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa, 1882.
- Speičytė Brigita, *Anapus ribos. Maironis ir istorinė Lietuva*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Speičytė Brigita, „Kraštovaizdis ir erdvinė vaizduotė XIX amžiaus vidurio Lietuvoje“, in: *Metmenys*, 2000, Nr. 79, p. 115–146.
- Spurgevičius Povilas, „Seredžiaus dvaras ir miestelis XIX amžiuje“, in: *Seredžius*, (*Lietuvos valsčiai*, t. 9), Vilnius: Versmė, 2003, p. 379–392.
- Stanevičius Simonas, *Raštai. Fotografuotinis leidimas*, sudarytojai Jurgis Lebedys ir Juozapas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

- Starożytna Polska: pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego, t. III: *Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa: nakład i druk S. Orgelbranda Księgarza, 1846.
- Strijkovskis Motiejus, *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios Kronika*, iš lenkų, lotynų, rusėnų kalbų vertė ir parengė Eglė Patiejūnienė, bendradarbiaujant Kęstučiui Gudmantui ir kitiems, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Subačius Giedrius, „Kodėl Daukantas“, in: *Kultūros barai*, 2025, Nr. 7–8, p. 106–109.
- Subačius Giedrius, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Szajnocha Karol, *Jadwiga i Jagiełło. 1374–1413: opowiadanie historyczne*, wydanie drugie, poprawne, We Lwowie: nakładem autora, 1861.
- Šešioliktojo amžiaus raštija, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė ir Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000.
- Šidlauskas Algirdas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslo, 1989.
- Širvydas Juozas Oto, *Attilos siaubimas Lietuvių kraštais*, Cleveland, Ohio: Spauda ir Lėšos „Dirvos“, 1919.
- [Šliūpas Jonas] J. Szl., [redakcinis priedas-komentaras prie *Auszroje* išspausdintos Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“], in: *Auszra*, 1884, Nr. 1, 2 ir 3, p. 63–64.
- Tėvynė*, 1900, Nr. 41, p. 336–338.
- Totoraitis Jonas, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. I, Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1938.
- Tripplin Teodor, *Dziennik Podróży po Litwie i Żmudzi, odbytej w 1856 roku*, t. II, Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, 1858.
- Vaitkevičius Vyktintas, *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006.
- Vaižgantas, *Raštai*, t. 7, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Pradai, 1997.
- Vaižgantas, *Raštai*, t. 14, parengė Laima Arnatkevičiūtė, Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Valančius Motiejus, *Raštai*, t. I, parengė Vytautas Vanagas, tekstus redagavo Birutė Vanagienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Valiūnas Silvestras, *Ant marių krašto*, paruošė Regina Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1976.
- Valiūnas Silvestras, „Plungės – Telšių kontubernija = *Kontubernija Plungiańsko-Telszewska*“, in: Idem, *Ant marių krašto*, paruošė Regina Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1976, p. 40–133.
- Vanagas Vytautas, *Dionizas Poška*, Vilnius: Pradai, 1994.
- Vijūkas-Kojelavičius Albertas, *Lietuvos istorija*, [iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas], įvadą ir paaišk. parašė Juozas Jurginis, (*Lituanistinė biblioteka*, t. 26), Vilnius: Vaga, 1988.
- Virakas Pranas, „Seredžius, jo apielinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, in: *Seredžius, (Lietuvos valsčiai*, t. 9), Vilnius: Versmė, 2003, p. 668–750.

- Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrał i wydał Jerzy Ochmański, Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Wiadomości Brukowe*, 1817 III 17, Nrek 15.
- Wiiik Koialowicz Albertvs, *Historiae Litvanae Pars prior [...]*, Dantisci: svmptibvs Georgii Försteri, Bibliopolae S. R. M., 1650.
- [Wyrwicz Karol], *Geografia powszechna czasow terazniejszych albo Opisanie krótkie Kraiów całego Świata, ich położenia, granic, płodu ziemnego, skłonności obywatelów, handlu, obyczajów &c. &c.: Z nayswieższych wiadomości, Kraiopisarzy, y Wędrowników zebrana ku pożytkowi Młodzi Narodowej na Szkoły Publiczne wydana*, w Warszawie: w Drukarni I.K. Mci i Rzeczypospolitey in Collegio Soc[ietatis] Jesu, 1770 [1772].
- Woźniewska-Działak Magdalena, *W poszukiwaniu koncepcji narodu: między historią idei a historią i antropologią kultury polskiej XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2022.
- Woźny Marzena, *Archeologia krakowska w latach 1815–1918*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2025.
- Zaborskaitė Vanda, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987 (antras leid.).
- Zatorski Franciszek, *Witold nad Worskłą. Pieśni ludu z nad dolnego Niemna [...]*, w Warszawie: w drukarni Józefa Unger, 1844.
- Zbiór dziejopisow polskich we czterech tomach zawarty*, t. 2: *Kronika Macieja Strykowskiego. Niegdyś w Krolewcu drukowana teraz znowu z przydaniem historyi państwa rossyjskiego przedrukowana*, Warszawa: w drukarni I. K. Mci y Rzeczypospolitej u XX. Societatis Jesu, 1766.
- Zielińska Teresa, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997.
- Żygulski Zdzisław, *Dzieje zbiorów puławskich: Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków: Fundacja Książąt Czartoryskich, 2009.

The Palemon Myth in Samogitia: The Second Half of the Eighteenth Century to the Early Twentieth Century

Summary

According to the myth of the Roman origin of the Lithuanians recorded in sixteenth-century Lithuanian chronicles, it was Samogitia where Palemon arrived first, and 'Lithuania started to expand from the Samogitians'. The myth was further developed and originally interpreted by Maciej Strykowski (*Kronika Polska, Litewska, Żmodźka y wszystkiey Rusi*, 1582) and Wojciech Wijuk-Kojałowicz (*Historia Litvana*, 1650). The reprint of Strykowski's *Kronika* (1766), the appearance of Franciszek Paprocki's compendium (first edition in 1760, later editions in 1763, 1771, and 1775), and the former Jesuit Mikołaj Wieliczko, who was the parish priest of Seredžius from 1774 to 1779, should possibly be linked to the emergence of the toponym 'Palemono kalnas' (Palemon Hill) in Seredžius (first mentioned in 1779, in the inventory of the Seredžius church). During the first half of the nineteenth century, we see a veritable renaissance of the Palemon myth in Samogitia:

(1) the proponents of the myth were the 'literati' Dionizy Paszkiewicz (Dionizas Poška), Ludwik Jucewicz, Sylwester Walenowicz (Silvestras Valiūnas), Samogitian Bishop Józef Arnulf Giedroyc, and others

(2) a significant number of the Samogitian elite of the time were members of the 'Palemon' Masonic Lodge

(3) Michał Zaleski, a landowner from Veluona, erects a monument to Palemon;

(4) the Samogitian nobility trace their ancestry back to the mythical founder of Lithuania and Samogitia (cf. the Gimbutas family tree based on various texts from the eighteenth to the mid-nineteenth century)

(5) in the mid-to-late nineteenth century, Palemon continued to 'live on' in calendars and became a character in fabricated 'folklore'.

It must be noted that the nineteenth century was dominated not by the theory of purely Roman origin, but by Herulian, Herulian-Roman, and Scandinavian theories of the origin of the Lithuanians and Samogitians. Some authors propose combinations of these versions. Accordingly, Palemon could have been a Herulian, a Roman, a Scandinavian, or even an autochthon.

The facts presented point to an intense reception of the Palemon myth, which should be explained by the increased dissemination of historical knowledge in the society of that time and the relatively strong regional identity of Samogitia.

KEYWORDS: Palemon; myth; Samogitia; reception; topography.